

ԳՐԻԳՈՐ ՆԱՐԵԿԱՑԻԻ «ՆԵՐՔՈՂ ԱՍՏՈՒԱԾԱԾՆԻՆ»

«Ներբող Աստուածածնին» Գրիգոր Նարեկացիի հարազատ արտադրությունն է: Գրիգորը, որ այն գրում է Մոկաց եպիսկոպոս տեղ Ստեփանոսի խնդրանքով, (Ս. Ուաչի ներբողին հետ միասին) կցուելու համար Ապարանից Ս. Ուաչի պատմություն, որ, 983 թ., Կոստանդնուպոլսէն Ապարանք փոխադրուած տէրունական նշխարի մը պատմությունը կ'ընէր: Այս տեղեկությունը կը քաղենք հեղինակի յիշեալ աշխատութեանց ետին զետեղուած յիշատակարանէն: Նաեւ «Ողբերգութեան մատեանի» Զ աղօթքին մէջ Գրիգոր հետեւեալ արտայայտութիւնը ունի. «Ընկա՛լ զմաղթանս այսր աղերսանաց քում դաւանողիս Եւ մատո ընծայեա՛ ընդ սմին խառնեալ Զբանն իմ՝ նախնի մեծիդ ներբողի ի քոյդ պաղատանս»¹: Այստեղ ան կը յայտնէ թէ ինքը իր Աստուածածնի նուիրուած աղօթքէն բացի, եւ անկէ առաջ ալ, գրած է Ս. Կոյսի ընդարձակ ներբող:

Այս տուեալը մեզի հիմք կուտայ ըսելու որ մեր քննարկած աշխատութիւնը յօրինուած է «Ողբերգութեան մատեանի» յիշատակարանի թուականէն (1002) շատ առաջ, եւ աւելի շուտ՝ Ապարանքի անցուդարձերէն ճիշդ ետք, 985-987 թթ.: Որովհետեւ յայտ է թէ Ստեփանոս եպիսկոպոս շատ պիտի չուշացնէր իր խնդիրքը, ինք որ ոգի ի բոլին հետամուտ էր Ս. Ուաչի Կոստանդնուպոլսէն փոխադրուելուն:

Զաւիագանց հետաքրքրական է վերհանել այն տրամաբանութիւնը որ կը կապէ խաչի մատուցը Տիրամօր ներբողին. Հայոց Աբաս թագաւորի եւ Անանիա Մոկացի կաթողիկոսի օրով - իմա 943 եւ 952 թթ. միջեւ - մի ոմն Դաւիթ, հռչակաւոր իր սրբութեամբ եւ իմաստութեամբ, Մոկքի եպիսկոպոսն էր. ան վախճանեցաւ եւ թաղուեցաւ Ապարանից վանքի մէջ, աւելի շիտակ Ս. Յովհաննէս Մկրտիչ եկեղեցոյն խորանին տակ, եւ իր շիրիմը հիւանդներ բժշկելու ատակ էր: Այս երանելի Դաւիթը, իր կենդանութեան օրով, վարդապետութեան տիտղոս տուած էր իր եղբօր դատեր որդի Ստեփանոսին եւ զայն կարգած առաջնորդ Ապարանից ուխտին: Այս վերջինս Մոկաց աշխարհին եպիսկոպոս ձեռնադրուեցաւ եւ կը մնար Ապարանք: Ան շատ նորոգութիւններ ըրաւ, շինեց Ս. Ստեփանոս Նախավկայ եկեղեցին եւ սկսաւ հիմնարկել աւելի ընդարձակ եւ փառաւոր Ս. Աստուածածնի եկեղեցի մը: Այս միջոցին, նոյն եր. Դաւիթ եպիսկոպոսի եղբօրը որդին Մանգլաւտ՝ հասաւ Կոստանդնուպոլիս եւ իր հօրեղբօր շիրիմին հողով ոչ սակաւ հրաջքներ եւ բժշկութիւններ ըրաւ, մեծապէս գնահատուելով Կոստանդին Ը եւ Վասիլ Բ կայսերց կողմէ: Ստեփանոս եպիսկոպոսն ալ եւ Ապարանից վանականներու փափաքով, ան խնդրեց եւ ստացաւ «ոսկէկուռ» եւ ձուլածոյ սքանչելի խաչի մը մէջ դրուած մաս մը Կենաց փայտէն եւ այլ բազում մասունքներ, վերցուած Փրկչի փուռ պսակէն, սպունգէն, բեւեռներէն, դենջակէն եւ Ս. Աստուածածնի հանդերձէն: Մանգլաւտ բերաւ Ս. մասունքը, զետեղուած երկու դուռերով տապանակի մը մէջ, մինչեւ Ապարանք: Մեծն Ստեփանոս եպիսկոպոս նախ զայն տեղաւորեց Ս. Կարապետի նորակառոյց եկեղեցիին մէջ, եւ այնուհետեւ մեծ փութով շարունակեց Ս. Աստուածածնի տաճարին շինութիւնը, որուն գովքը երկարօրէն կը հիւսէ բանիմաց բանաստեղծը²: Ասոր միացուց Ս. Ստեփանոսի եւ Ս. Կարապետի եկեղեցիները, շինեց նաեւ զանազան չափի խորաններ ու մատուռներ Ս. Առաքեալներու, Ս. Լուսաւորչի եւ Աբղղմսեհի անունով, եւ անոնց մէջ դրաւ նոյն սրբոց նշխարներէն նաեւ Անդրէ առաքեալի, Ղեւոնդեանց քահանաներու, Քառասուն Մանկանց Սեբաստիոյ, Ատովմեանց վկաներու եւ ուրիշ սուրբերու մատուցներ: Երբ եկեղեցիի շինութիւնը աւարտեցաւ, Ստեփանոսի հրաւէրով, մեծապատիւ կղերներ եւ իշխաններ հաւաքուեցան վանքին մէջ, ի մասնաւորի Վասպուրականի երեք թագաւորները՝ Աշոտ Սահակ, Գուրգէն Ուաչիկ եւ Սենեբերիմ Յովհաննէս: Անոնք բոլորը աւին տապանակը Ս. Կարապետի եկեղեցիէն եւ փառաւոր կերպով զայն փոխադրեցին Ս. Աստուածածնի

չքեղ տաճարին մէջ, այս՝ փրկչական 983 թուին, աւագ Ուրբաթի խորհրդաւոր օրը³: Հիմա, ելլելով այս հարուստ եւ բազմազան բովանդակութենէն, կարելի է դիւրաւ եզրակացնել, թէ Գրիգոր որքան տրամաբանօրէն կը կառուցէ իր երեք գրութեանը: Ան առանձնապէս ուշադրութիւն դարձուցած է այս վկայութեան մէջ եղած «Ս. Ուաչ» եւ «Ս. Աստուածածին» բառերուն վրայ, եւ գրեք է երկու համանուն ներբող «զի յիշատակ գովութեան պաշտելի անուանցն երկոցունց վեհից Ուաչին եւ Աստուածածնին, ՚ի միասին երկրպագեսցին, համբաւեալ զոմն ծնօղ, զոմն ծանուցօղ մարդացելոյ միոյ Աստուծոյ Յիսուսի Քրիստոսի, Հօրն փառակցի»⁴:

Հարց է թէ Գրիգոր ներկայ եղած է Ապարանքի չքեղաշուք հանդէսին: Բանասիրութեան մէջ նորագոյն կարծիք չկայ այս մասին: «Ներբող Աստուածածնի» յիշատակարանը կը հաղորդէ, թէ «քանզի անընդել գովով տեսութեամբ բաղձալի վայրիցը եւ սրբոց խորանացդ, զթերին լրութեան եւ զպական անելութեան յարմարման գրութեանդ աղերսեմ շնորհեղ»⁵: Այս որոշակի տուեալը հիմք կու տայ ըսելու, որ ան Ապարանք չէ գացած ու յականչ չէ տեսած իր նկարագրած տեսարժան վայրերը: Իսկ «Պատմութիւն Ապարանիցը» պէտք է կրած ըլլայ ինչ-որ յաւելումներ ուրիշ վարդապետի մը կողմէ, քանի որ այդ համարձակութիւնը կու տար նոյնինքն Գրիգոր Նարեկացի⁶:

Որ շուրջ 985-987 թթ. է գրուած «Ներբող Աստուածածնին», ըսինք: Սակայն կարելի է գրութեան աւելի ճշգրիտ թուական տալ: Եթէ «Պատմութիւն Ապարանիցի» մէջ նշուած թուականները շատ տարօրինակ ըլլալին, պիտի կարենայինք անոնցմէ հետեւութիւններ յառաջացնել - արդ հոն կը գտնենք հայկական թուաբերութեան 435, 438, 448, 449 եւ 465, այսինքն փրկչական 986, 989, 999, 1000 եւ 1016 թուերը, ինչ որ կը հաւաստիացնէ Հ. Գ. Աւետիքեանի վարկածը թէ «նշմարին ՚ի պատմագրութեանս հետք օտար ձեռին միոյ ուրուք կամ ոմանց»⁷: Նոյն անուանի մեկնիչը ենթադրած է որ Նարեկացիին ներբողները յօրինուած են Ստեփանոսի խնդրանքէն քիչ ետք, ուրեմն «Ողբերգութեան Մատեանէն» մօտ 18-20 տարիներ առաջ⁸:

«Ներբող Աստուածածնի» գրութեան ժամանակը նշելու համար կարելու է գիտնալ թէ անոր հեղինակը ե՞րբ տեսած է իր նշանաւոր տեսիլքը Վանայ լիճին եւ Առտէր կղզիին վրայ: Գ. Ուաչատուրեան սրբազանը Նարեկի աշխարհաբար թարգմանութեան իր նօթերուն մէջ գրած է, որ այն առիթ է տուած Ներբողի յօրինման⁹: Հնարաւոր է, որ «Մատեանի» Իէ գլխուն «Առ այն, զոր տեսի աչաւք իսկ իմովք» խօսքերուն մէջ ակնարկ ըլլայ այդ մասին. նաեւ Գրիգոր Նարեկացիի երեք մեկնիչները (ներառեալ միջնադարեանը) այս առիթը յիշատակած են զայն: Վերոյիշեալներէն երկուքը, հին միջնադարեան հեղինակը եւ Յ. Նալբան, այստեղ կը գտնեն զուտ աւանդապատում յուշ: Միայն Գ. Աւետիքեանն է որ «մարմնոյ աչօք» Քրիստոսը տեսնելու մասին կը խօսի, քրիստոնէական առումով, հաստատելով թէ Աստուածամայրը եւ անոր գրկին՝ Յիսուս մանուկը իսկովին երեցած են Գրիգորի¹⁰: Իրենց «Ողբերգութեան մատեանի» նոր հրատարակութեան մէջ այս տեսիլքին հանգամանօրէն կ'անդրադառնան Պ. Մ. Ուաչատուրեան եւ Ա. Ա. Ղազինեան, ընելով բանասիրական կարեւոր ճշդումներ¹¹: Սակայն ցայսօր չունինք անոր թուականը, եւ այսպիսով չենք յառաջանար մեր նպատակադրած բանին մէջ:

³ Այս մասին մանրամասն տես՝ Նարեկացի, 1827, էջ 5-37. Հ. Գ. Զարբհանէյեան, Պատմութիւն հայ հին դպրութեան, Գ.-ԺԳ. դար, Վենետիկ, 1932. եւ J.-M. Thierry, Monastères arméniens du Vaspurakan, VIII, «Revue des études arméniennes», N^o série, t. X, 1973-1974, p. 203-205 s.
⁴ Նարեկացի, 1827, էջ 23, Ապարանք:
⁵ Նոյն տեղը, էջ 85, յիշատակարան (այսուհետեւ «Ներբող Աստուածածնի» հատուածներու էջերը եւ, ի հարկին, գլուխները կը նշուին տեքստի մէջ):
⁶ Տե՛ս նոյն տեղը, էջ 110, ծան. 79:
⁷ Նոյն տեղը, էջ 7, նախադրութիւն:
⁸ Տե՛ս Նարեկ աղօթքի համաօտ եւ զգուշաւոր լուծմամբ բացայայտեալ, աշխատութեամբ Հ. Գ. Աւետիքեանի, Յրդ հրատ., Վենետիկ, 1859 (այսուհետեւ՝ Նարեկուծ), էջ 7:
⁹ Տե՛ս Նարեկ. Մատեան ողբերգութեան, թարգմանութիւն Գ. եպմ. Ուաչատուրեան Տրապիզոնի, Պուէնոս Այրէս, 1948, էջ 276, ծան. LXXX, 4:
¹⁰ Տե՛ս Նարեկուծ, էջ 132, ծան. 16:
¹¹ Տե՛ս Նարեկացի, 1985, էջ 1026, ծան. 14:

¹ Մատեան ողբերգութեան, աշխատասիրութեամբ Պ. Մ. Ուաչատուրեանի եւ Ա. Ա. Ղազինեանի, Երեւան, 1985 (այսուհետեւ՝ Նարեկացի, 1985), էջ 571, տողք 19-21:
² Տե՛ս Գրիգոր Նարեկացի, Երկրորդ մատեան ճառից, աշխատութեամբ Հ. Գ. Աւետիքեանի, Վենետիկ, 1827 (այսուհետեւ՝ Նարեկացի, 1827), էջ 19-23:

Գիտենք նաև, որ «Ներքող Աստուածածնին» գրուած է Ստեփանոս եպիսկոպոսի խնդրանքով, որուն եպիսկոպոսացման թուականը ցարդ անյայտ է մեզի: Ըստ Աճառեանի, ան յաջորդած է իր մօրեղբօր կամ մեծ մօրեղբօր Դաւիթի 925 թ.¹², բայց Սամուէլ Անեցի ի մէջ կը բերէ 958 թիւը՝ որ աւելի տրամաբանական է¹³: Ան եղած է հաւանաբար երկրորդ աստիճանի զարմիկ Զափրանիկ իշխան Մոկացիի, ծանօթ Մանգլաւտ զօրավար անունով: Հայր Ալիշան զայն բանաստեղծ կ'անուանէ¹⁴: Հ. Հ. Ոսկեանը նոր մանրամասնութիւն չի տար¹⁵. ան առանձնապէս ուշադրութիւն կ'ընէ ձեռագիրներուն, որոնք, ըստ երեւոյթին, մեծ մասամբ չեն յիշեր Ապարանքի առաջնորդներուն անունները¹⁶: Ապարանից նոյն պատմութիւնը առկայ է նաև Պ. Նաթանեանի¹⁷ եւ Հ. Ս. Էփրիկեանի¹⁸ աշխատութեանց մէջ, բայց Ստեփանոսի եպիսկոպոսացման վերաբերեալ թուականներ կը պակսին: Իսկ Սիմէոն Ապարանցիի պոեմները, ԺԶ. դար, կը վկայեն, որ ան եպիսկոպոս էր փրկչական 988 թ.: Պարզ է, որ եթէ այս լուրը ստոյգ է, Գրիգոր իր ներքողեանը կրնար գրել Ս. Սաչի փոխադրութեան հինգ տարիներ ետք ալ: Այս արդիւնքը աւելի եւս ճշդութեամբ կատարած ենք որոշ աշխատանք, սակայն ի մասնաւորի չենք գտած Ստեփանոսի յաջորդի անունը Ապարանքի աթոռին վրայ:

Որպէսզի աւելի յստակ պատկերացում տանք՝ «Ներքող Աստուածածնին» գրութեան ժամանակի մասին, մեր տուեալները շատ բաւարար չեն: Ինչպէս կը տեսնենք, քննուած երեք նիւթերը դիւրաւ կը յանգին անելի: Հարկ է այսուամենայնիւ նշել, որ 985-987 թուականը ճշգրիտ է, առանց առանձնապէս հիմնուած ըլլալու: Ուստի կարելի է եւ ենթադրել, որ 980-ական թուերու երկրորդ հնգամեակի ընթացքին կը գրուի նշանաւոր ներքողը, եւ կը ձօնուի Ստեփանոսի: Այսպիսի հմուտ քերթողական գրութիւն չէր կրնար կարճ ատենուան մէջ աւարտիլ. հետեւապէս ոմանք 990-ական թուերը կ'ընդունին իբրև Ներքողի ժամանակ, ինչ որ անկարելի չէ, եթէ միայն Ստեփանոս դեռեւս Մոկաց եպիսկոպոս էր:

Գրիգոր Նարեկացիին, ըլլալով միջնադարեան մեծ աստուածաբան, իր աշխատութեանց ստիպ տուած է մարեմարանական շեշտակի հետք: Զուր տեղը չէ որ զինք կոչած են «dottore mariano»¹⁹: Մի առ մի թուենք այս տարողութիւնը ունեցող իր երկերը. Ա.- Տաղ յաւրհանել ջրոյն²⁰, Բ.- Տաղ Ծննդեան²¹, Գ.- Տաղ Եկեղեցւոյ²², Դ.- Մեղեդի Ծննդեան²³, Ե.- Բարոզ ի Սուրբ Ծնունդն եւ ի Մկրտութիւնն²⁴, Զ.- Բարոզ ի փոխումն ամենաւրհանեալ սուրբ Աստուածածնին²⁵, հետ հանդերձ Աստուածամօր Ներքողի եւ «Ողբերգութեան Մատեանի» 2 Աղօթքի՝ ի մտի ունենալով եւ «Մատեանի» մէջ թէ այլ ուր սփռուած մարեմարան ինչինչ առընչութիւններ:

Հիմա վերցնենք Գրիգորի այս զոյգ գանձերը (հինգերորդը եւ վեցերորդը), որոնց մէջ մարեմարանական քարոզչութեան հոլովոյթը գրեթէ ակներեւ է: Գանձ մը, տաղի մը հետ յօրինուած, երբեմն նաև մեղեդիի մը եւ յորդորակի մը հետ, հոգեւոր երգ է՝ նուիրուած եկեղեցական տօներէն, սուրբ

12 Տե՛ս Հ. Աճառեան, Հայոց անձնանունների բառարան, հ. 4, Երևան, 1948, էջ 607:
 13 Տե՛ս M. F. Brosset, Collection d'historiens arméniens, vol. II, St. Pétersbourg, 1876, p. 437.
 14 Տե՛ս Հ. Ղ. Ալիշան, Ծնորհալի եւ պարագայ իւր, Վենետիկ, 1873, էջ 82:
 15 Տե՛ս Հ. Հ. Ոսկեան, Վասպուրականի-Վանի վանքերը, մասն Գ., Վիեննա, 1947, էջ 825 եւ հետ.:
 16 Նոյն տեղը, էջ 837:
 17 Տե՛ս Պ. Նաթանեան, Արտուր Հայաստանի, Կոստանդնուպոլիս, 1878-1879, էջ 199:
 18 Տե՛ս Հ. Ս. Էփրիկեան, Պատկերազարդ բնաշխարհիկ բառարան, Ա, Վենետիկ, 1900, էջ 238 եւ հետ.:
 19 G. Amadouni, Il più grande dottore mariano della Chiesa armena, San Gregorio di Narek, Alma socia christi, t. V, fasc. 2, Rome, 1952, p. 80-95.
 20 Գրիգոր Նարեկացի, Տաղեր եւ գանձեր, աշխատասիրութեամբ Ա. Բեռլինեանի, Երևան, 1981 (այսուհետեւ՝ Նարեկացի, 1981), էջ 66:
 21 Նոյն տեղը, էջ 72:
 22 Նոյն տեղը, էջ 120:
 23 Նոյն տեղը, էջ 123:
 24 Նոյն տեղը, էջ 131:
 25 Նոյն տեղը, էջ 200:

ընէ ու մարտիրոսներէն մէկուն: Ան ուրոյն հայկական ստեղծագործութիւն է, այլապէս ըսուած՝ քարոզ, ասորականէն, յունականէն եւ անշուշտ լատինականէն տարբեր: Գանձերու առաջին նըմուշները երեւան կու գան Գրիգոր Նարեկացիով եւ «գանձ» սկզբնազրէն կ'աւանդին իրենց անունը: Ընդհանրապէս, կը կարծուի թէ Գանձարանի նշանաւոր «Բարոզ Զատկացը», Ս. Բարսեղ Կեսարացիի վերագրուած, օրինակ ծառայած է Գրիգորի անդրանիկ գանձերուն: Սակայն, մեր կարծիքով, մեր երկու գանձերը՝ որոնք առ այժմ միակնեն են, բնոյթով մարեմարան - հաւանորէն այլ գրուածքէ մը ներշնչուած են. եւ, իրօք, եթէ նայինք ասոնց սկզբնազրին «Գանձ անապական» (երկու պարագային ալ), նոյն արտայայտութիւնը առկայ է կեղծ-Դիոնեսիոս Արիսպագացիի «Թուղթ պատասխանի առ Տիտոսի» հայերէն բնագրին մէջ²⁶: Մեր ենթադրութեամբ Ս. Ծննդեան նուիրուած Ե. Գանձը կրկնակիօրէն հին է, որովհետեւ կ'ազդուի Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ շարականներէն մէկ-երկուքէն, առաւելապէս Մովսէս Խորենացիի վերագրուած Աստուածայայտնութեան շարականի ոճէն եւ մոտիճներէն: Մինչդեռ բաւարար հիմք ունինք ըսելու, որ Զ. Գանձը, Աստուածամօր ննջման ձօնուած, նկատի չէ առած վերափոխման կանոնը, որու առաջին օրուայ շարականները ննջման ձօնուած, նկատի չէ առած վերափոխման կանոնը, որու առաջին օրուայ շարականները ցայժմ նոյն Մովսէս Խորենացիին կ'ընծայուին: Եւ հեղինակին ծանօթ էր առանձնապէս մեր յիշած՝ «Թուղթ առ Տիտոսը» եւ կեղծ-Մովսէս Խորենացիին «Պատմութիւն պատկերի Տիրամօրն» յորջորջուած գրութիւնը. բայց հետու կը մնայ անոնցմէ: Զանց առեալ անշուշտ Դիոնեսիոսի «Գանձ անապական» հոյակապ արտայայտութիւնը՝ Մարիամի համար ըսուած, զոր հեղինակը այնքան բծախնդրօրէն կերպով իբրև սկզբնազրի կ'ընդունէր: Ուրեմն, այս վարկածը, գոնէ մասամբ, կը բացատրէ գանձերու սկզբնաւորումը հայոց մօտ, եւ գաւնն բառին իմաստը կը կապուի Աստուածամօր մարմնին վերաբերեալ բանաձեւի մը: Ինչ կը վերաբերի առաջին գանձին, ապա պէտք է ենթադրել, որ ան հարկադրօրէն Ե. ն է, ինչպէս ցոյց կուտայ նաև Զ. ի նկարագիրը: Արդարեւ այս մէկը առընչութիւն ունի նաև «Ողբերգութեան մատեանի» հետ, իր անձնական եւ մտերիմ շեշտով, սուր աղաչանքներով եւ տիեզերական ոգիով, եւ ամենայն հաւանականութեամբ կը համընկնի անոր յօրինման տարեթիւերուն: Այս հետեւութիւններն են, որոնք կը դիւրացնեն «Ներքող Աստուածածնին» գետեղումը Գ. Նարեկացիի միւս բոլոր կարեւոր գործերուն մէջ:

978-1003 թթ. Գրիգոր Նարեկացի յօրինած է բազմաթիւ եւ բազմազան գանձեր ու տաղեր, որպիսիք, երբեմն, Տիրամօր նուիրուած գովասանաւոր երգեր են: «Նրգ Երգոցի» մեկնութենէն վերջ (977), օրինակ, կարծես կը հանդիպինք - 978 եւ 983 թթ. միջեւ - Ծննդեան եւ Մկրտութեան Ե. Գանձին, սեպհական տաղով եւ մեղեդիով, «Ներքող Աստուածածնին» շատ առաջ: Կրիւ աշխատել է ետք Ա. եւ Բ. Ներքողները, հեղինակը առաջադրած է գրել ուրիշ գանձ մը, այս անգամ Տիրուհիին փոխումը գեղերգով, ըլլալով գերին սոսկ «Ողբերգութեան մատեանի», զոր կը լրացնէր յարակցաբար: (Գիտենք որ, Պրոֆ. Ժան-Փիլիպ Մասէի ստոյգ հաշիւներով²⁷, Պոեմին որոշ աղօթքները 990-ական թուերէ առաջ ալ գրուած էին): Ուշագրաւ է, որ Առաքելոց Ներքողը յօրինուել է «Մատեանէն» առաջ, որովհետեւ ԶԲ Աղօթքը կ'ակնարկէ անոր հետեւեալ կերպով. «Արդ, վասն առաքելոցն սրբոց՝ Յերկնաստեղծ քո ձեռացը ձեռնադրելոց Եւ Հոգւովդ Սրբով աւծելոց, Զորոց զգովեստն արժանաւորութեան, ըստ իմում կարի, Առ ի փառս քո, տէր ամենայնի, յայլում բանի պաշտեցի. . .»²⁸: Նկատելի է նաև մէկ ուրիշ պարագայ: Գրիգոր, ուղեղով նուիրագործել եկեղեցական պաշտամունքի արժանապատիւ առարկաները, գանձեր երգած է մի առ մի, հերթով (հերարխիա). ուստի, Ս. Յակոբ Մծբնացի հայրապետին նուիրուած Ներքողն է, որ բնականոն ձեւով պիտի գտնենք Առաքելոց ճառէն վերջ: Եթէ եւ վերջինիս մէջ կարգանք. «Գանձի առ ձեզ եւ յաղագս ձեր ՚ի դադարմանէ լուութեան շարժեալ կարգ բանիս. . .»²⁹, ապա կը թուի, թէ այդ պատահականութեան արդիւնք չէ, որովհետեւ Գրիգոր պահ մը դադրած է գրել «Ներքող Աստուածածնին» ետք: Կան սակայն

26 Տե՛ս Հայկական աշխատասիրութիւնք Դ. Պ. Ֆէթթի Հայագիտին, Բ. Անվաւերական թուղթ Դիոնեսիոսի Արիսպագացւոյ առ Տիտոս վասն ննջման Մարեմայ, «Հանդէս Ամսօրեայ», է տարի, 1893, էջ 69-71. Աղագային Մատենադարան ժէ., էջ 11-17:
 27 Տե՛ս Ժ.-Փ. Մասէ, «Ողբերգութեան մատեանի» կառուցուածքի եւ ստեղծագործման մի քանի հարցեր, «Պատմաբանասիրական հանդէս», 1986, 4 (115), էջ 103-105:
 28 Նարեկացի, 1985, էջ 576, տողը 6-10:
 29 Նարեկացի, 1827, էջ 149:

առանձին տուեալներ, որոնք մեզ ուղղակի կ'առաջնորդեն Նարեկացիի չորս ներբողները իրարմէ չհեռացնելու: Արդարեւ իսկ, չորսն ալ Ապարանքի կամ Նարեկականքի մէջ Ս. Խաչին կամ սրբոց ուրիշ մատուցներու (Ս. Յակոբ, Ս. Թովմաս)⁵⁰ առիթով ըստած են, եւ կրնանք միահամուռ ընդունիլ ոճական յարանմանութիւններ: Եւ նկատի ունենալով վերը յիշուած թեթեւ դադարը, կրնանք հետեւցնել որ վերջին երկու ներբողները 990-ական թուերուն երեւան կուգան, իմա՝ Տիրամօր Ներբողէն քիչ ետք:

Տեսնենք, ի՞նչ են այս երկի յատկանիչները գրական ժանրի տեսագծով:

«Ներբող» տիտղոսը վաւերացուած է Գրիգորի իսկ կողմէ, «Մատեանի» Զ Աղօթքին մէջ: Հ. Աճառեան՝ հիմնականին մէջ կողմնակից ըլլալով «Գիրք պիտոյիցի» հրատարակողին կարծիքին, այսպէս կը բացատրէ բառի ծագումը⁵¹. ան յունարան դպրոցի մէկ պատճենարկումն է յուն. 'ΕΥΧΩΜΙΟΝ կամ 'ΕΥΧΩΜΙΟΝΙΝ, որ 'ΕΥ (= ներ) նախամասնիկին եւ ΧΩΜΟΣ (ուրախալի հանդէս փողոցներուն մէջ տօնուող) կամ ΧΩΜΗ գիւղ, պզտիկ ճամբայ) գոյանուններուն միացումէն յառաջ կուգայ. ուրիշ եւ կը ծագի բառի սկզբնական ձեւը՝ «ներփողոց» ու հնչիւնափոխուելով կը դառնայ «ներբող» կամ «ներբողեան», իսկաբար նշանակելով «գով, գովեստ, գովասանութիւն, գովաբանութիւն, դրուատ, դրուատիք, երգ ու ճառ գովեստական»՝ համաձայն Նոր Հայկազեան Բազմաբնի⁵²: Արդ Յունարան Դպրոցը կը զարգանայ 480 թուականէն ետք, իմա՝ մանաւանդ Զ. դարուն, - հետորակ հնագոյն հայկական կոթողներ, Մովսէս Գերթողաօր վերագրուած «Գիրք պիտոյիցի»ը՝ եւ Ելիոս Թէովնի «Նախակրթութիւնքը» ըստ յունարէն բնագրին, այսինքն Προγυμνάσματα⁵³, Ե.-Զ. դարերու թարգմանութիւններ են, եւ ունինք երկու հայերէն դրուատիք՝ Ե. դարէն եկող, որոնք «ներբող» վերնագիրը չեն կրեր. մին Բարսեղ Կեսարացիի մակագրեցմանականն է (ΕΠΙΤΑΦΙΟΣ), Գրիգոր Նազիւնացիի երկի հայերէն թարգմանութիւն, ինչպէս պարզ կ'երեւի, դարուս վերջաւորութենէն. միւս կողմէ, այս նոյն գրուածքը իբրեւ օրինակ ծառայած է Կորիւնի «Վարք Մաշտոցի»ին, թէեւ, աւելի ուշ, յունարէն բնագիրը լրիւ թարգմանուած է եղած:

Գանք այժմ տեսնենք, ինչպէ՞ս Գրիգոր կիրառած է ներբողեանի ճարտասանական կանոնները իր այս փոքր երկի մէջ: Յաջորդաբար ուսումնասիրելու ենք անոր յատակագիծը (τάξις), հիմնական երեսները (τόποι) եւ վերջապէս հետորակ արուեստի գլխաւոր միջոցները αὐξήματα): Ի մասնաւորի կանգ պիտի առնենք վերոյիշեալ «Թէովնայ յաղագս ճարտասանական կրթութեանցի», ուրիշ խօսքով Προγυμνάσματα, եւ «Գիրք պիտոյիցի» վրայ, որ Արիթոնիոսի «Նախակրթութիւններէն» քաղուած ու թարգմանուած է մեծ մասամբ:

Թէովն կը բնութագրէ ներբողեանի երեք տեսակները, տարբերելով կենդանի մարդուն նուիրուած գովեստը, մեռելներուն յատուկ մակագրեցմանականը եւ աստուածութիւններուն համար ըստած օրհնութիւնները. τούτο δὲ τὸ μὲν εἰς τοὺς ζῶντας ἰδίως νῦν 'εὐχῶμιον καλεῖται τὸ δὲ εἰς τοὺς τεθνεῶτας 'επιτάφιως λέγεται, τὸ δὲ εἰς τοὺς θεοὺς ὕμνος⁵⁴: Մեր աշխատութեան կարեւոր առանձնաչափութիւնն այն է, որ Տիրամայրը միաժամանակ մարդկային է եւ աստուածակիր, այսինքն «մարդկութենէ դուրս», ինչ որ Գրիգորի ներբողեանին տարբեր նկարագիր մը կու տայ: Մանաւանդ ան կը ներկայանայ իբրեւ χαθαρόν 'εὐχῶμιον, որովհետեւ

⁵⁰ Տես նոյն տեղը, էջ 187, 148:
⁵¹ Տես Հ. Աճառեան, Հայերէն արմատական բառարան, հ. 3, Երեւան, 1977, էջ 445:
⁵² Նոր բառգիրք հայկազեան լեզուի, երկասիրութիւն ՀՀ. Գ. Աւետիքեանի, Խ. Միւրմելեանի եւ Մ. Աւգրեանի, հ. 2, Վենետիկ, 1837, էջ 416:
⁵³ Հայերէն թարգմանութեան մէջ կը կոչուի «Յաղագս ճարտասանական կրթութեանց», հրատ. Յ. Մանանդեանի, Երեւան, 1938 (այսուհետեւ՝ Theonis progymnasmata):
⁵⁴ Theonis progymnasmata, էջ 131:

Մարիամ միշտ կ'ապրի եւ, օրինակ, նախաբանին մէջ Աստուած գովերգող հրեշտակներուն եւ մարդերուն խումբերը շատ մօտէն կը յիշեցնեն Թէովնի յիշած κῶμοςը ('Εγκώμιον δὲ λέγεται τῷ τοῦς παλαιούς ἐν κῶμῳ τιὲ παιδιᾶτας εἰς θεοὺς εὐλογίας ποιεῖν)⁵⁵:

Թէովնի ըսելովը, սակայն, կենդանիներուն թէ վախճանեալներուն, կիսաստուածներուն թէ աստուածներուն՝ բոլորին պարագային խօսքերուն հանգամանքը նոյնն է. εἴτε ζῶντας, εἴτε τελευτήσαντας, ἢ καὶ ἥρωας καὶ θεοὺς τις 'εὐχῶμιάζα, μία καὶ ἡ αὐτὴ 'εστί τῶν λόγον ἔφοδος⁵⁶: Եւ իսկապէս Գրիգոր «կը ծաղկեցնէ» Տիրամօր մասին գրելիքը գրական տեսակի համընդհանուր պահանջներուն համաձայն. առնենք, առաջին հերթին, իր նախաշաւիղը՝ ուր կ'արծարծուին հետեւեալ հիմնական կէտերը. 1. Երջանիկներու գումարքը կ'ըսեն «Փառք ի բարձունս» Աստուծոյ. 2. Ըստ իրենց՝ այս փառաբանանքի պատճառը արարածներու գոյութիւնն իսկ է. 3. Առաւել եւս պէտք է գովել Մարիամը, որ Գրիստոսի մարդանալուն «ծնողն» է: Այսպիսով կը պատրաստէ Գրիգոր իր Προνύμιονը, կը հիմնաւորէ գայն ի յառաջագունէ «Գիրք պիտոյիցի» համապատասխան հակիրճ բնորոշումով. «Եւ ի գովելն պարտ եւ արժան է նախաշաւիղ առնել ըստ տեղուց պատճառին»⁵⁷:

Ներբողի նախաշաւիղին մէջ առկայ է քնարական ջիղ մը, որու միտք բանին այն է, որ նիւթը աւելի խոր է ու շքեղ, քան հեղինակը ինքը պատշաճօրէն կրնայ մատուցել: Կարելի է մէջբերել Բ. հատուածէն պատառիկ մը. «Ապա գայն որ գանհասն հրեղինաց ՚ի հողեղէն յարկն պարունակեաց. եւ զանճառն ՚ի սերովքէից զգալի մարմնոյ յօղիւն պատեաց. եւ զկերակրէն դասուց հրեշտակաց կաթնասուն ստեամբքն դիեցոյց, ո՞ր երգ պատկանագիր ՚ի ճահ գովեստից օրհնեալ պատուեսցէ: (...) Զի թէ դասք պետութեանց անմահից վեհից վերնոյ բնակութեանն՝ եկեղեցեալս յայս խորհուրդ խորին յառեցան, ապա յայտ է թէ մեծ է առ նոսա հիացումն սքանչելի ահեղս գործոյ, քան զհասումն երկնաւորացս բանից պատմութեան» (էջ 70-71): Ապա շատ հակիրճ ի կատար կ'ածուի Գրիգորի երկի մուտքը, երբ, ապոթեոզով մը, ան կ'աւարտէ իր ըսելիքը. «Բայց սակայն երգեսցէ բանս որքան զօրեսցէ ՚ի բաղձանաց սրտի փափագման. . .» (էջ 71, գլ. Գ.): Ահա թէ ինչպիսի հաստատութեամբ կը սկսէին քրիստոնեայ թէ հեթանոս ներբողները:

Այնուհետեւ Προοίμιονը մեծ ընդլայնում մըն է (amplification), որ կը վերհանէ նիւթին կարեւորութիւնը (αὐξήσις): Հեղինակի գործածած բազմաթիւ բաղդատութիւններէն էականն այն է, որ երկիրն ու երկիրքը չքախուսեալ կազմած են միասնաբար, ինչ որ շատ դասական կամ արդէն ընդունուած կերպ է: Ուրիշ հասարակ տեղիքներ կարծես կը պակսին Գրիգորի մօտ, որ այստեղ չափազանց բացայայտօրէն չի խոստովանիր իր անգորութիւնը, իր խօսքը չ'ուղղեր ուղղակի ունկընդիրներուն՝ եւ նաեւ ստեղծագործական շնորհ չի հայցեր Ամենասուրբ Հոգիէն:

Համաձայն «Գիրք պիտոյիցի», պէտք է ներկայացնել, նախաբանէն վերջ, գովերգուող անձի գործերը. «Եւ ապա զմեր գլուխ ներբողինի դնել զգործսն»⁵⁸: Այս է բուն նիւթի, յուն. δὴγήσις-ի մնայուն յղացքը: Ինչպիսի՞ կարգի հարկաւոր է հետեւել այս պրոցեսին մէջ. «Գիրք պիտոյիցը» կը պահանջէ նախ «դնել զագգն, եւ զնոյն բաժանել ի գաւառս, ի նախածնողս, եւ ի հարս: Ապա զսնունդն, եւ բաժանել յուսումն եւ ի վարժս, եւ յօրէնս»⁵⁹: Արդ մեր ներբողը ասոր համարժէք պատմաբանութիւն չի մատուցեր, այլ, սկիզբէն իսկ, կ'երգէ Տիրամայրը իր սքանչելի գեղեցկութեան մէջ. «Զմարմնարանն անտեսին՝ եւ զճեմարանն մեծին. գտաղաւարն տիրական՝ եւ զխորանն աստուածական. զխառնարանն ճաշակման՝ անապական խրախճանութեան. զսրբարանն մաքրութեան եւ զընդունակն զգաստութեան. զնպատակն կուսութեան՝ եւ զօրինակն երանութեան. զհարսնարանն անլուծանելի՝ անժամանակականն փեսայի. զբնակարանն հաճութեան կամայց

⁵⁵ Նոյն տեղը:
⁵⁶ Նոյն տեղը:
⁵⁷ Նախակրթութիւն հետորակ ասացեալ Գիրք Պիտոյից, հրատարակութիւն Յ. Զոհրապեանի, Վենետիկ, 1796 (այսուհետեւ՝ Գիրք պիտոյից), էջ 145-146:
⁵⁸ Գիրք պիտոյից, էջ 146:
⁵⁹ Նոյն տեղը:

Սկիզբէն իսկ, Գրիգորի գործը կը ձգտի մեզ հասցնել մաքրութեան ու առաքինութեան գերագոյն նուաճումին: Մարիամ յետնաբանական իղէպլն է, որ կը խոստանայ բերել նոր մարդկութիւն մը: Իրեն յատուկ են չորս առաքինութիւններ, որ են բարութիւնը, հեղութիւնը, առաքինութիւնն ու կուսութիւնը: Ասոնք կ'արտայայտուին, հիմնականին մէջ, փոխաբերութիւններով:

Մեծ վարպետութեամբ այս առաքինութիւնները երգուած են (նաեւ) զոյգ դասերու կողմէ, երկնային եւ երկրային, իրարու մրցորդ: Եթէ առաջինները Աստուած կ'օրհնեցնեն իրենց ուրոյն սրտի զգայուն գործիքով, «որպէս փողովք տաւղօք եւ քնարիւք», ապա ընդունայն են երկրաւորներու մարմնաւոր ճառերը. «Ձայնքան փառազարդ շնորհաց զընդունակն եւ ո՛չ նոքին աստուածութեանն օրհնառաք հրեշտակացն պարզ՝ որպէս պարտն է պատուել ժպրհին, թո՛ղ թէ մարդ երկրային ՚ի կշիռս չափոյ բերանոյ հողագանգուածս հիւթոյ մսեղիս մարմնոյ» (էջ 70, գլ. Բ.): Հրեշտակները, իրենք, թէեւ են «նշոյլ երկրորդ լուսոյ առաջնոյն», բայց եւ այնպէս չեն կրնար աստուածութեան լուսափայլութեան հայիլ իր ամենայն փառքով: Եւ ահա, անոնք արարածներու գոյութեան մէջ կ'որոնեն աստուածներգելու պատճառը: Մարիամ միակ կինն էր, որ կարող էր ըլլալ միակ միջնորդը երկնայիններու եւ երկրայիններու դասերուն միջեւ. ասոր համար հրեշտակները պէտք է նախանձէին իր հոգեւոր մեծութեան:

Ապա համեմատութիւնները (ՏՆՄԱՐԻՍԵԻՍ) նրբօրէն ընտրուած են, ինչպէս Էնկոմիոնի լաւագոյն նմոշներուն մէջ: Այս գծով բաւական է միայն յիշել Եկեղեցին եւ Եւան: Գրիգոր նախապէս վեր կը հանէ այն կարեւոր գաղափարը, որ ունեցած են Եփ. Գ. 10-ը, ինչպէս եւ ողջ Եկեղեցոյ Հայրերը. հրեշտակներն եւս կ'ընդնշմարեն Մարդեղութեան խորհուրդը «վարի» Եկեղեցիին միջոցով, որու սկիզբն է Մարիամ Աստուածամայր: Երկիրը, դառնալով տիրակիր (ΧΥΡΙΟΦΟΡΟΣ), կը միահիւսուի վերին երկնքին հետ, որպէսզի անոնք միասին գովերգեն Մարդեղութեան ուրախալի յղացքը: Իսկ Եւան Մարիամի նախամայրն է, ըստ որում ան կ'ազատագրուի իր անէծքի հուրէն Որդիին գալստեամբ:

Չորրորդ գլխով Գրիգոր կ'արծարծէ պարունակեալէն անհամաչափօրէն աւելի փոքր պարունակող ինդերը, անսահմանին եւ սահմանաւորին անկարելի հանդիպումը: Այստեղ ան կը մէջբերէ Յոր. ԻԸ. 14 եւ Յայտն. Ի. 11: Ինչպէս սուրբ դամբարանը իր մէջ ընդունեց աստուածընկալ (ΘΕΟΔΟΧΟΣ) գերեզմանը, Աստուածածինը այն սահմանաւոր էակն է, որ անսահման էն կը կրէ լիովին: Գրիգորի մարդկային գոյութեան սկզբին ու վերջին կանգնած այս երկու սեմերը կենդանի եւ պատմական վկաներն են, խորհրդանշանները նաեւ՝ մարդկային եւ աստուածային բնութիւններու ապշեցուցիչ խառնութեան «մարմնացելոյ Բանին մի բնութեան» մէջ:

Ե., Ձ., Թ., Ժ., ԺԱ., եւ ԺԲ. գլուխները կը կրկնեն Գաբրիէլ հրեշտակապետի ողջոյնը, «Ուրախ լեր», ինչ որ շատ յատուկ է Աստուածածնի նուիրուած ճառերուն: Բայց մանաւանդ աւելի բարձր «խնդ'ա եւ ուրախ լեր» ձեւին տակ (գլ. Ե., Ձ.), որպէս «խրախացի'ր» հրամայականով վերոյիշեալ միւս գլուխներուն մէջ:

Բայց, աւանդական հոետորութեան կանոններուն զիմելով հանդերձ, Գրիգոր պահպանած է զուտ քրիստոնէական տեսանկիւն: Մարդեղութեան խորհուրդը անոր գրութեան ամէնէն յատկանշական ու տիրապետող թեման է: Շատ պարզ կ'երեւի, որ կան Մարիամի ԿՈՍՏՆՆԵՐ, որոնք զանց առնուած են հեղինակին կողմէ եւ փոխարինուած Գրիստոսի խորհուրդի լայն տօնախմբութեամբ: Դատելով այս տողերէն, պէտք է եղբակացնել սակայն, որ Մարիամ կեդրոնական դեր կը խաղայ միշտ. իր գործը մայրութիւնն իսկ էր եւ, կը տեսնենք, իր մարդկային աւագ զբաղումներէն շատերը կ'անհետանան ի շահ այս դերակատարութեան: Այս զուտ քրիստոնէական գաղափար է:

Այսպէս, կրօնաւորին բուն առաքելութիւնն է հոգիներու փրկութեան աստարել: «Ներբող Աստուածածնի» վերջին մասը զուտ այս մտահոգութեամբ գրուած է: Աղօթելով յատկապէս Մարիամին, եւ հետեւելով իր օրինակին, մենք կրնանք մեզ փրկուած համարել Փրկչին գալուստին մեծ օրը:

Վերջապէս՝ հայ ներբողեանի կարգաւորութեան գործին մէջ բուն իսկ Գրիգորի դերը աւելի որոշ ըմբռնելու համար պէտք է նկատի առնել իր կիրարկած գեղարուեստական խօսքի պատկերաւորու-

թեան միջոցները: Ինչպէս այդ կը հաստատուի արագ քննութեամբ, Թէոփն եւ «Գիրք պիտոյիցը», հայկական իրենց տարբերակով, չեն կրնար բացատրել գրիգորեան այս լեզուամիջոցառումները, որոնք ուղղակի վերցուած են յոյն այլեւայլ տեսաբաններու օրինաչափութիւններէ: Ասկէ կը բխի, որ, ինչպէս սպասելի էր, Փիգիւրներու մեծ մասը փաստօրէն ունին սոփեստութեան կնիքը իրենց վրայ: Արդ՝ որո՞նք են անոնք: Աչքի կ'իյնան բուն փոխաբերութիւնները, համեմատութիւնները, էքֆրասիաները, յարակրկնութիւնները, պէտքովները, պարոնոմազիաները, բաղաձայնոյթները, օքսիմորոնները, իզոբոլաները, պարիսոնները, պարոմոլոսիսները, անտիթետա-հակադրութիւնները եւ հոմոէօտելէօտոնները:

Այս բոլորէն նախ վերցնենք տրոպները, եւ ի մասնաւորի փոխաբերութիւնները (մետաֆոր), որոնք լայնօրէն օգտագործուած են հեղինակի կողմէ: Ան, ըստ երեւոյթին, նպատակ է ունեցած մանաւանդ գունաւորել միտքերը, վերացականէն կոնկրետի վերածելով զանոնք, ինչպէս յաճախաբար զէպօրէն Ե. գլխուն մէջ, օրինակ, «բնակարան արժանաւոր բանին խոնարհութեան», «տնկաւաղարթ մարմնոյ աստուածութեանն խառնարան», «եղարան օծելութեան քրիստոսական անունադրութեան», կամ կոնկրետը կոնկրետի մէկ ուրիշ, աւելի յատկանշական ստորոգութեամբ մը փոխարինելով, ըստ որում մեզ կը հետաքրքրեն ԺԷ. գլխու աստուածաշնչական Փիգիւրները, այսպէս օրինակ, «՚ի հողային բերմանց շնորհալոյս մարգարիտ», «՚ի յեսեսանն բուսոյ քաղցրապլտուղ ծաղիկ». . . : Ընդհանրապէս ուշագրաւ են բնութեան տարրերէ կազմուած պատկերները, որոնցմով կը զեղու ժԸ. գլուխը: Առաւել՝ իր գրելաձեւը բացատրելու նպատակով, երբ, յիշատակարանին մէջ՝ Գրիգոր հեղինակաւոր կերպով կ'արձանագրէ. «Նկարեալ հաստատեալ ՚ի զեղ պատկերի դիմաց սոփեստի սպիտակափայլ լուսափառ դաշտի քարտեսիլը: Մտրակեալ յընթացս ասպարիսի. . .» (էջ 84), ան ընթերցողին կ'առաջարկէ «գիւնուորական արուեստի» ինչ-որ պատկեր, որ զուտ սոփեստական է: Այստեղ գործածուած ստուարացումի միջոցները փաստօրէն կը ստեղծեն իսկական չափազանցութիւն կամ հիպերբոլ: Նոյնպիսի սոփեստական ազդեցութիւն կայ եւ հրեշտակին դէմ պայքարող Յակոբի տիպի նկարագրութեան մէջ, ուր, այս պարագային, ըմբիշ մը կ'երեւնայ մեր աչքերուն:

Համեմատութիւնները իրենց թուով համարժէք են փոխաբերութիւններուն. «որպէս», «իբրեւ» կամ «իբր», «որպէս. . . այնպէս» համեմատական տերմինները մերթ կը կորնչին ամբողջապէս, որպէս ԺԹ. գլխուն հետեւեալ տողին մէջ. «Եւ միջնորդ կենաց երկոցունց սքանչելապէս համարձակեցար» (էջ 79): Այս Փիգիւրներուն մեծ մասը սուրբ գրական են եւ կամ բնութեան տարրերէ կազմուած. հիանալի բացառութիւն է, միշտ ԺԹ. գլխուն մէջ, օրինակ, Մարիամի զուգորդումը ընտանի անասուններէն երինջին կամ աւանակին հետ: Հոս, ինչպէս այլ ուր, Գրիգոր ուշադրութիւն դարձուցած է արտաքին տպաւորութեան վրայ, եւ կարծես համեմատութիւններն ու հակադրութիւնները կորսուած են խօսքերու բազմակիւնութեան մէջ: Սոփեստական սխտեմի ձեւով ալ բանաստեղծը նախադասած է ձեւը գաղափարին «Ներբող Աստուածածնի» մէջ, որ, այսպիսով, «Մատեանի» քնարականութեան բերեղ նկարագրին չի հասնիր:

էքֆրասիսի ուշագրաւ օրինակներու կը հանդիպինք նախ՝ Ներբողի է. գլխուն մէջ, ուր հեղինակը կը նկարագրէ Մարիամի մայրագորով ժեստերը, երկրորդ՝ ակրոստիքոսի հինգերորդ պարբերութեան Եդեմի նկարագրութեան մէջ, որ իսկ եւ իսկ բնութեան էքֆրասիս մը կը պատկերէ: Պակաս նշանակալի օրինակ չէ նաեւ Աստուածածնի զոհաբերման Թ. գլուխը: Պէտք է նշմարել մէկ կողմէ բառերու նրբին ընտրութիւնը, որպէս «խաչ», «մեռելութիւն», «սէր», «սեղան», «պատարագ», միւս կողմէ ալ ուժգին արտայայտութիւնները, որոնք քնարական ոճը կը յատկանշեն եւ մասամբ կը մատնեն եւս Գրիգորի արուեստագէտ խառնուածքը:

Պատահական չէ նաեւ այն, որ Գրիգոր ՍΥՂՊԱՏԱ ԼԵՃՏԵՈՅՆԵՐԷՆ յարակրկնութիւնը (անաֆոր) շատ կը գործածէ, միշտ փնտռելով ԾԵԻՆՈՒՄՆԵՐԻ տպաւորութիւն: Յաջորդական անդամներու (ΧΩΛΑ) սկզբին վերադարձնելով նոյն բառը, այժ կը ստեղծէ ամէնէն առաջ գեղեցիկութիւն: «Ներբող Աստուածածնի» մէջ, այն գործածուած է մանաւանդ ΧΩΛΑներու, եւ ոչ թէ ΧΟΜΜΑՏԱներու հետ: Այստեղ յիշենք Ժ. եւ Ի. գլուխներու «Եւ» եւ «քեւ» սկսող պատկերները: Այլ եւս օրինակներ են Ներբողի վերջի «պսակ» եւ «պատուար» բառերով սկսող նախադասութիւնները, միջին երկայնքի, որոնք չափ ու յատկութիւն կը բերեն:

Գրիգորի մօտ կան եւ պլէոնազմի մի քանի ձեւեր, որոնք, բոլորն ալ կը նպաստեն ոճին լայնութեան ու ճշգրտութեան: Այսպիսիք են, մանաւանդ, «խմբից դասուց», «ի կշիռս չափոյ», «բարբառոյ բանից», «նորոգութիւն շինութեան», «խնդա՛ եւ ուրա՛խ լեր», «ի կատար աւարտման», «աբբայ հայր», «գճիրս շնորհաց»: Բերուած այս օրինակներուն մէջ իրարու կապուած բառերը նոյնիմաստ կամ նոյնօրինակ են միշտ: Բայց, պարոնոմազիայի պարագային, ձեւի հանդիսութիւն ալ կայ: Այս օճիկն յաճախակի է Գր. Նարեկացիի մօտ, այսպէս «կենաց գոյից», «վեհից վերնոյ», «ի գարմէ եւ ՚ի զանգուածէ», պարզ ու բարդ ձեւերը զուգորդուած «գեղ ոյ գեղ եցիկի» մէջ:

Վերջապէս բաղաձայնոյթը (ալիտերացիա) պարոնոմազի վերջին տեսակն է, որ շատ օգտագործած է հոս: Այս, ալկանջին համար, նախադասութեան մէկ կամ մի քանի տարրերը կը շեշտէ, առանց որ այս շեշտումը մտքին ալ խօսելու անհրաժեշտութիւնը ունենայ: Ուստի քիչ սոփեստական չէ: Իբրեւ օրինակ թուենք «Իսկ դու ընտրեալ ՚ի գարմէ եւ ՚ի զանգուածէ մաքուր գաւակի», «գիտի՞ր խումն մեծ արգասեաց փառացն ընդ փոքուն յեղանակեցեր»: Բաղաձայնոյթը աւելի զգալի կը դառնայ, երբ նոյնաձայն բառեր անմիջապէս իրարու կը յաջորդեն, «առ բնութիւն բարի բանին բարձրելոյ բարեգաղաբար բերկրանօք բերին», «տօնս տարեկանս փրկչին փայլման կատարեն», «թեւօք թեթեւութեան հոգւոյն սլացեալ»: Կը մնայ նշել հակադրութիւն ընդգծող ալիտերացիան, «ո՛չ միայն միացաւ ՚ի զանգուած մարմնոյ, այլ եւ մարդացաւ՝ առեալ զկերպարան ՚ի քէն սկսելոյ» (էջ 75, գլ. ԺԳ.): Համաչափութիւնը շեշտուած է «ո՛չ հատմամբ, այլ հաստատութեամբ»-ի մէջ:

Նկատելի է միաժամանակ, որ Գր. Նարեկացի գործածած է բաղաձայններու ընդհարույթիւնները, օրինակ, «գսկզբնալոյսն», «առլցեալ», «ճշգրտապատումս», եւ այլն, լայն ու պայծառ վանկերով բառերը, ինչպէս «պատուասիրեն», «պայծառափառ». նաեւ ՚ԱՊԱՍԱ Ֆրիգիւրները, բացառաբար ձուլութիւններն ու հարցումները աւելի կեանք կ'ընձեռեն Գրիգորի ոճին:

Ներբողին մէջ կան եւ օքսիմորոնի բաւական ակներեւ օրինակներ, որոնք սիստեմատիկ կերպով կը գուգակցեն անհամատեղելի, տրամագծօրէն հակադիր բառեր: Թ. գլխուն մէջ, Գրիգոր կը յիշատակէ մահը որ, թէեւ չի սպաններ, բայց եւ այնպէս յաւիտենական շարժարանք կու տայ: Յաջորդ օքսիմորոն մը «յոյժ անտեսաբար տպաւորութեամբ»: Ուրիշ մը կը կառուցուի Բրիտտոսի մարմնին մէջ նուազութեան ու յաւելուածի, անտեսանելիին եւ տեսանելիին միացումով, Լ. գլուխ, «որ զլրութեամբ ունօղն գոյից կարօտաբար կաթմբը լցուցեր, եւ աչաց մարդկութեան զանտեսն ՚ի մարմնի ետուր նկատել» (էջ 73): Ապա Բրիտտոսի Մարդեղութեան պարագաները քիչ հնարներ չեն հայթայթեր օքսիմորոնին. այս ուղղութեամբ դիտելի է, Ժ. գլխուն մէջ, «ընկղմիմ» / «մարմնոյն վերաբերումն» հակադրութիւնը:

Ներբողը իր այլազան Դօրյաւ սչիլմաւաներով աչքի կը զարնէ: Իզոթոլոնը մանաւանդ արժանի է ուշադրութեան ու յատուկ գնահատականի: Երբեմն, ինչպէս Դ. գլխուն մէջ, Գրիգոր կը համատեղը գրեթէ հաւասար երկայնութեան բառեր կամ անդամներ, որոնք իրարու կը յաջորդեն եւ բոլորն ալ կը սկսին «եւ» յարակրկնութեամբ: Ոչ միայն այս: Շատ յաճախ իզոթոլոնին անդամները համաչափօրէն կարգուած են: Այս երեւոյթը պատճառ կը դառնայ, որ զգալի չափով բազմաանան պարիսոնները. ահա անոնցմէ մէկը, ուր համաչափութիւնը վեր վերցուած է նաեւ շաղկապի զեղչումով (asyndète).

Եւ արդ՝ եթէ հրափայլ եւ երագրնթացն փառաբանօք
Վերնաթոխի պատգամաւորօք
Հոգիանիւթ եւ անեղ ծական կենդանեօքն նա օրհնաբանի.
(էջ 70, գլ. Ա.)

Իսկական պարիսոն մը, առանց բառերու արտաքին համաչափութեան, նկատելի է ԺԳ. գլխու սկիզբին.
Օրհնեալդ միայն ՚ի կանայս
Շրթամբք քահանայուհւոյ մօր մարգարէին Յովհաննու
Փառաւոր եւ ՚ի դասուց համագարմ նմանացելիցս
Յանկալի երգօք ներբողական տաւղօք:
(էջ 77)

Վարի պարիսոնը, շեշտուած շաղկապագեղչով եւ հոմոէօտելէօտոնով, աւելի կը նրբանայ հինգերորդ նախադասութեամբ որ կու գայ շարունակել, ամփոփել եւ եզրակացնել նախորդ խօսակցութեանը: Վերջին չորս բաժինները խնամքով հաւասարակշռուած են, առաջինը իր ձեւով կը կապուի նախորդող նախադասութեան, զոր կ'ուզէ ամբողջացնել յանգերու խաղով մը.

Միայն երանեալ եւ բարեբանեալ,
Հօրն հաճութեամբ հովանաւորեալ. Որդւոյ ծնօղ.
Հոգւոյն վերընդունօղ.
Երրորդութեան փառացն տարօղ:
(էջ 83, ալր. 6)

Բ. գլխուն մէջ, պարիսոնը կը դառնայ հոմոէօտելէօտոնով հարստացած պարոմոյոսիս մը: Սիրուն համաչափութիւնը հոս վեր առնուած է բառերու ձեւով եւ շաղկապագեղչով: Իւրաքանչիւր քոլայի առաջ զ նախդիրի կրկնութիւնը յարակրկնութեան տպաւորութիւն կը ձգէ: Ի վերջոյ, իւրաքանչիւր տողէ ներս յանգի գործածութիւնը կ'ուժեղացնէ համաչափութիւնը եւ ընդհանուրին կու տայ մեծ երաժշտականութիւն: Այսպէս.

Ձմարմնարանն անտեսին՝ եւ գճեմարանն մեծին.
Ձտաղաւարն տիրական՝ եւ զիտրանն աստուածական.
Ձխտոնարանն ճաշակման՝ անապական խրախճանութեան.
Ձարբարանն մաքրութեան եւ զընդունակն զգաստութեան.
Ձնպատակն կուսութեան՝ եւ զօրինակն երանութեան.
Ձհարսնարանն անլուծանելի՝ անժամանակականն փեսայի.
Ձբնակարանն հաճութեան կամաց անեղն աստուածութեան:
(էջ 70)

«Պսակ» յարակրկնութեամբ հարստացած հետեւեալ պարոմոյոսիսը կը յատկանշուի բառերու ամբողջական համաչափութեամբ.

Պսակ կուսութեան/մաքուր հարսնութեան.
Պսակ ընտրութեան/անփորձ գովութեան.
Պսակ. . . :
(էջ 81, գլ. Ի.)

Անտիթետոնը (ἄντιθετον), տեսակ մը պարիսոն քոլաներու միջեւ ձեւական հակադրութեամբ, բնականօրէն շատ սիրելի է Գրիգորին: Այն կապուած է ոչ միայն հակադրութեան հանդէպ տածած իր սէրին, այլ եւ ամէն սոփեստական արուեստի յատուկ համաչափութեան, զուգահեռականութեան եւ չափի փնտրութեան: Պարիսոնի գուգահեռականութիւնը կը շեշտէ եւ նոյնքան ընդհանրացած է իր գործածութիւնը: Ահաւաստիկ երկար նախադասութիւն մը, որուն տարբեր անդամները կարծես կը ստեղծեն հմտալից համաչափութիւն մը.

Որ զամենայնի եւ ամենեցուն պսակեալն հոգեշունչ երգօք՝ ՚ի քեզ ընկալար,
Ո՛չ ՚ի մասնէ, այլ ՚ի լրութենէ.
Ո՛չ հատմամբ, այլ հաստատութեամբ.
Ո՛չ բաժանաբար, այլ ամբողջապէս.
Ո՛չ փոփոխմամբ, այլ փոխատրութեամբ.
Ո՛չ ՚ի ծիրս սահմանի տեղւոյ, այլ ՚ի սենեակ լայնատարր ոգւոյ:
(էջ 75, գլ. ԺԴ.)

ԺԳ. գլխուն մէջ, «ո՛չ» ժխտականը շեշտուած է իրեն համապատասխանող «այլով».
Վասն զի / ո՛չ ընդ քեզ միայն
Այլ ՚ի քեզ.
Ո՛չ միայն փարեցաւ բազմեալ,
Այլ եւ բնակեցաւ տաղաւարեալ.
. . . :
(էջ 75)

Հակադրութիւնը աւելի տկար է ԻԲ. գլխուն սկզբին.

- Բայց մարմնացաւ, որքան մարդացաւ.
- Նոյն եւ յայտնեցաւ, ընդ որում ծանուցաւ.
- Աւետարանեցաւ, ուստի փառատրեցաւ.
- Իսկ մաքրեցաւ, որպէս երգեցաւ.
- Իսկ մկրտեցաւ, որ եւ վկայեցաւ.
- ...

(էջ 80)

բայց եւ այնպէս ան կը բերէ օրօրումի տպաւորութիւն, որ կանոնաւոր է անդամներու դիտումնաւոր համաչափութեան պատճառով:

Ը. գլխուն մէջ, անտիթետոնը հարստացած է բերօղ/բղխօղ դերբայներու գոլգորդութեամբ, որոնք իրարու կը պատասխանեն ընդգծելով անդամներու բանաստեղծականութիւնը.

Ո՛չ բերօղ ծանրութեան բնակակիր համաստեղ ծա կարեաց,
Այլ քրովբէօրէն հրաբերան բղխօղ նշուլից:
(էջ 73-74)

Այսպէս ուրեմն, Գրիգորի ճառը հարուստ է ոչ միայն պարիսոններով, այլ եւ անտիթետոններով: Բանաստեղծը յաճախ կը բանաձեւէ քրիստոնէական մտածութեան կողմէ սիրուած հակադրութիւններ. այս կամ այն ձեւով յաջորդաբար իրարու կը հակադրուին երկնային եւ երկրային արարածները (տե՛ս գլ. Բ.), տեսանելի եւ անտես էրը (տե՛ս գլ. Գ.), հրեշտակներու խումբն ու բանաստեղծին գրիչը (տե՛ս գլ. Բ., Գ.), եւ այլն: Սուփեստական մշակոյթ եւ քրիստոնէական մտածութիւն իրար կը խաչաձեւեն ու կը լրացնեն:

Հոմոֆօտիէօտոնը ստէպ միւս յօրհիւս օչնիւս սչիմատաներուն կողքին կը ներկայանայ Գրիգորի ներբողին մէջ: Սուփեստները արդէն շատ սիրած են խօսքի պատկերաւորութեան այս միջոցը, որ համաչափութեան որոշ փնտրտուք կ'արտայայտէ: Անոնց հետեւողութեամբ Գրիգոր կը փնտռէ իւրաքանչիւր քոլայի վերջին նոյն վանկը կամ նոյնաձայն վանկերու խումբ մը բերող նմանաձայնութիւնը: Այսպէս ստոյգ օրինակ մը Ե. գլխուն մէջ.

Եւ որ բնակեցաւն էակիցն՝ հօր բարձրելոյ՝
էր անժամանակ.
Եւ որ յօղաւոր մարմնով՝ ՚ի քէն ծնաւ՝
Սկիզբն ունի էութեան նախ քան զարուսեակ.
Ուստի եւ զյօղաւոր մարմինն միակ՝
Սառնեաց ընդ աստուածական բնութեանն իւր անքակ:
(էջ 72)

Նշենք հետեւեալ օրինակը, ուր նմանաձայնութեան խաղը կը տարածուի անդամներու ամբողջ երկայնքին.

Զտաղաւարն տիրական՝ եւ զխորանն աստուածական.
Զխառնարանն ճաշակման՝ անապական խրախճանութեան.
Զսրբարանն մաքրութեան եւ զընդունակն զգաստութեան.
Զնպատակն կուսութեան՝ եւ զօրինակն երանութեան:
(էջ 70, գլ. Բ.)

Շարք մը κόμματαներ, իրարմէ գատուած շաղկապազեղչով եւ վերջացած -եալ դերբայներով.

Վարուք մաքրեալ. բարութեամբ լցեալ.
Հեզութեամբ արձանացեալ. առաքինութեամբ կատարեալ.
Քաղցրութեամբ աղբիւրացեալ, սո՛ւրբ աստուածամայր:
(էջ 73, գլ. Ե.)

Այսպէս, Գրիգորի երկը քաջերգ մըն է, ուր խնդրոյ առարկայ կ'ըլլան նախ Սուփեստներու եւ ապա Եկեղեցւոյ Հայրերու կողմէ օգտագործուած ճարտասանական բոլոր պատկերները: Յոյն Հայրերը սուփեստութեան Դպրոցի հետեւողութեամբ սորվեցան արտաքին ճարտասանութեան գաղտնիքները. նոյն ճամբով, նաեւ վերոյիշեալ Հայրերու ընթերցմամբ, Գրիգոր կ'իւրացնէ հոստորութեան մե՛ծ գէնքերը:

Սուփեստութիւնը անծանօթ չէր հայերուն: Հայաստանը Լիբանոսի տուած է ինչ-որ քսան աչքի գարնող աշակերտներ, այսինքն աւելի մեծ գօրաբաժին քան ինչ որ պիտի տար արեւելեան ուրիշ որեւէ նահանգ⁴⁴: Աւելի ուշ, Պետրոս Քերթողի ժամանակէն իսկ առաջ, հայերը ցոյց կու տան հոստորական մեթոտներու լրիւ ճանաչում: Թէոփնի Սրօցնմանութեան եւ կեղծ-Սովսէս Խորենացիի՝ «Գիրք պիտոյիցը» Զ. դարէն սկսեալ կը ծաղկին դպրոցներէ ներս: Է. դարուն, Կոմիտաս կաթողիկոսի «Անձինք նուիրեալք» գեղեցիկ շարականը հմտօրէն շարադրուած երգ է: Նոյն ժամանակաշրջանին, մեծ հռչակ ձեռք բերաւ Թէոփնոս Քութենաւոր, իբրեւ դժուարին եւ արուեստակեալ ոճի հեղինակ: Բայց սուփեստական որոշակի մշակոյթի տէր Գրիգորը ամէնէն աւելի զարկ կու տայ ճարտասանական Ֆիզիւրներու ճշդիւ օգտագործման: Իերենք մէկ օրինակ. Քութենաւորի Աստուածածնի նուիրուած սքանչելի ներբողեանը, իրօք, չունի Գրիգորի երկի գրական յատկանիշները եւ նամանաւանդ սուփեստական նրբին դարձուածքները:

Հարկաւ Գրիգոր ներչնչուած է իր սովորական վարպետներու, Գրիգոր Նիւսացիի, Բարսեղ Կեսարացիի, Գրիգոր Նազիանզացիի եւ Յովհան Ոսկեբերանի երկերէն: Իբրեւ նորընծաներու ճշմարիտ դաստիարակ, ան լաւագոյն կերպով ընկալած է հայրաբանական աւանդը: Այս Հայրերու դարբնած յունարէնը իր մօտ կը դառնայ չափազանց հարուստ հայերէն մը, որուն հնարաւորութիւնները շատ են: Անշուշտ ան կը տիրապետէ անոր ազնուագոյն ոգիին: Զինք նախորդող ներք գրաբարին այս ձեւ չէին տիրապետած: Անհնարին է գնահատել հայ մատենագրութեան իր մատուցած խոշոր ծառայութիւնը: Միւս կողմէ, հայրաբանական աւանդը եւ հին մատենագիրներու հետեւողութիւնը առաւել կը ճոխացնէ իր հովուական անձնուիրութիւնը եւ հաւատքին եռանդը: Ինչպէս Եկեղեցւոյ Հայրերը, ինք ալ կը քրիստոնէացնէ իր ջրջապատը, ընթերցողին կ'առաջարկէ քրիստոնէական տիպարը եւ ի վերջոյ կը մտածէ հոգիներու փրկութեան: Տասներորդ դարուն աւելի դիւրին է այսպիսի արշաւի ձեռնարկել, երբ անցած դարերը արդէն գտած են սոյն յղացքներու նիւթն ու ոգին:

Եզրափակելով, նկատելի է որ Գրիգորի ուշադրութիւնը կ'ուղղուի գեղարուեստական խօսքի պատկերաւորման միջոցներուն: Ներբողեանի կանոնները նուազ կը զբաղեցնեն զինք: Բայց, օգտագործելով իր տրամադրութեան տակ գտնուող ճարտասանական գիրքերը, ան մասամբ կը հետեւի անոնց: Մանաւանդ որ հարցը կը վերաբերի Մարիամին, Տիրամօրը՝ որ իսկական մահը չէ ճանչցած: Իր փառաւոր Վերափոխումը զինք տարբեր մակարդակի վրայ չի՞ դնէր միթէ: Իր սիրտը ջերմացնելով Մարիամի մօտ, Գրիգոր այստեղ ցուցաբերած է իր հաւատքին գորութիւնը եւ սիրոյն խորութիւնը:

Միակողմանի չըլլալու համար ծանօթանանք նաեւ այն գրական միջնորոտին որ կը տիրէր Հայաստանի մէջ Ժ. դարուն: Հոն կը գտնենք դասական գրաբարը, որ հարստացած է յատկապէս աշխարհաբարէն եկող տարրերով: Այն՝ Գրիգորի ժամանակակիցներուն լեզուն է եւ իբրեւ այդպիսի հասած է մեզի. անով գրած են էպպէս Յովհաննէս Դրասխանակերտցին, Թովմա Արծրունին եւ Սովսէս Կաղանկատուացին, հակադրաբար առաւել «աշխարհաբարասէր» Ստեփանոս Ասողիկի, Ուխտանէսի եւ կեղծ-Շապուհ Բագրատունիի: Ինչ որ ալ ըլլան քննական բանավէճերը գրական եւ խօսակցական լեզուներու յարաբերութեանց եւ փոխադարձ ազդեցութեանց վրայ, մեզի յայտնի է թէ գրաբարն ու աշխարհաբարը ընդհանուր առմամբ բաւականաչափ մօտիկ են իրարու, հետեւապէս «Ներբող Աստուածածնին» կարդալու համար սպասելու չենք այս հարցերու լուծումին: Ծիշք է, յաճախ կը կասկածինք բառի մը իմաստին կամ վաւերականութեան վրայ. կամ ուրիշ հարցում մը.

⁴⁴ Տե՛ս P. Petit, *Les étudiants de Libanius*, Paris, 1957, p. 132.

մեր կարողացած հատուածը Ե. դարու Աստուածաշունչի մէջ կերտուած գրաբարի արտայայտու-
թիւնն է, թէ այն իսկ եւ իսկ Յովհան Դրասխանակերտցիի լեզուին ու ոճին պատկերն է: Աւելցնենք.
Գրիգոր կեղծ-Շապուհ Բագրատունիի ժողովրդական հայերէնով կ'արտայայտուի, թէ, ընդհա-
կառակը, Դրասխանակերտցիի ճոռոմ ու արուեստակեալ լեզուով կը գրէ: Կասկածէ դուրս է որ ան
երկու հակառակ դպրոցներուն միջեւ միջանկեալ դիրք մը գրաւած է, ինչպէս իր մօտիկ ազգական-
ները. Անանիա եւ Խոսրով:

Գրիգորը հասկնալու համար, իր լեզուն բարձր գնահատելու համար, պէտք է գանոնք զետեղել
իրենց պատմական եւ գրական միջավայրին մէջ: Կը պարզուի միաժամանակ որ իր լեզուն բնաւ ալ
քարացած, արուեստական չէ. շարադասական ձեւերու պէսպիսութիւնն, հոմանիչներ, հոմանուններ,
նորաբանութիւններ. լեզուի որակական տարրեր, ճոռն՝ արաբական ձեւով. այսքան՝ ոճի մասին:
Հապա իր շատ կենդանի լեզու՞ն, փոխառուած գրաբարէն ու աշխարհաբարէն, կամ տուեալ ժամա-
նակաշրջանի գրական եղելութիւններէն Հայաստանի կամ նոյնիւնքն Նարեկավանքի մէջ, որոնց
խօսուն վկան ալ է:

Նախ եւ առաջ, որոշ է, Ժ. դարու այս գրագէտները տարբեր են Ազաթանգեղոսէն, Մովսէս Խորե-
նացիէն, Հելլենիստական Դպրոցի ներկայացուցիչներէն: Ծառայական կերպով մերթ հետեւելով
հիներուն, անոնք լեզուին մէջ ներմուծած են շարադրական ու ձեւաբանական ինչ-որ սխալներ, եւ
արուեստակեալ բառեր: Պրոֆ. Վ. Առաքելեան Յովհաննէս կաթողիկոսէն լայն հատուածներ բաղ-
դատութեան դրած է Խորենացիի, Եղիշէի եւ այլոց գրութիւններուն հետ⁴⁵: Ան վերհանած է նաեւ
նոյն կաթողիկոսի, Թովմա Արծրունիի, Մովսէս Կաղանկատուացիի եւ այլոց մօտ սպրդած սխալու-
թիւններ: Ուրիշ կողմէ, սակայն, նոյն այս հեղինակները կ'ազատագրուին քիչ առ քիչ ոճաբան եւ
փոխառեալ գրաբարի մը լուծէն: Նոյնիսկ Դրասխանակերտցիի մօտ, կը կարդանք. «Ինքն հապճեպ
տուեալ գնայ յԱտրպատական»⁴⁶, «յորում սպանան ոգիք իբրեւ եօթն հարիւր եւ գերեցան հազար
երկերիւր»⁴⁷, թէեւ նոյն գրողը ճոռոմ լեզու գործածած է այլուր⁴⁸: Հետեւելով Եղիշէի, պատմաբան
կաթողիկոսը կը բազմացնէ անկախ նախադասութիւնները որոնք շատ առկայ են Գրիգորի մօտ⁴⁹:
Միւս կողմէ, Ասողիկի դպրոցը Գրիգորի ժամանակաշրջանին պիտի տար որոշակի պարզութեան
դրոշմ: Այստեղ ալ կը գործածուին ստորադաս նախադասութիւններ, որոնք կը յարմարին աշ-
խարհաբարի շարադասութեան, պարզ առընթերադիրներ առանց աւելորդ միաւորումներու եւ
բառային բարդ ձեւերու: Արդարեւ, Ասողիկի ոճը հեռու է ամէն օտարաբանութենէ եւ նամանաւանդ
Հելլենիստական Դպրոցի օրէնքներով կերտուած «մեռեալ լեզուէն»: Հակառակ Յովհան Դրասխա-
նակերտցիի կիրառած արուեստակեալ լեզուին, հայերէնը ունեցած է իսկապէս շատ բնական գաղ-
գացում մը:

Իեռեւս Գրիգորի ազգականներուն մօտ, ժողովրդական ինչ-որ ոճեր կը զուգուին պիպլիական
եւ կրօնական արտայայտութիւններուն հետ. այսպէս, «քանի անչափ խնդութիւն մեզ գայցէ», «ի
խաչին պատճառս», «բոլոր սրտիւ», «որում ընծայեմք մեք մարդիկ». ուր բառերու համաձայնութեան
մէջ երեւան կու գան սխալներ. «Վեց հազար ամօք աստի կեանքս ցուցանի եւ յեթներորդումն լինի
հանդերձեալ կեանքն»: Կարելի է նկատել, անոնց գրութիւններուն մէջ, «Ողբերգութեան մատենա-
նի» կուտակական նախադասութիւններու բաւական զարգացած նախատիպերը: Առայժմս չենք
գիտեր, թէ այս գոյգ հոգեւոր առաջնորդները ի՞նչ սորվեցուցին Գրիգորի՝ Վասպուրականի եւ հա-
մայն Հայաստանի մէջ Ժ. դարուն բանեցուող գրականութեանց շուրջ: Նոյնքան յայտնի է մեր ան-
գիտութիւնը Անանիայի եւ Ուլիստանի յարաբերութեանց նկատմամբ. գուցէ եւ անոնք անդրա-
դարձ ունեցած են բանաստեղծի կեանքին վրայ: Այս կարեւոր հարցերը մեզ վարանումի մէջ կը
ձգեն: Ինչ կը վերաբերի Խոսրով Անձեւացիի «Պատարագի» մեկնութեան, ապա պէտք է ենթադրել,
որ Գրիգոր սիրած է այն, ինչպէս ցոյց կու տան Մեկնութեան եւ Ներբողի հետեւեալ հանգիստ-
ութիւնները.

⁴⁵ Տե՛ս Վ. Առաքելեան, Գրիգոր Նարեկացու լեզուն եւ ոճը, Երեւան, 1975, էջ 6 եւ հետ.:
⁴⁶ Յովհաննէս Դրասխանակերտցի, Պատմութիւն Հայոց, Թիֆլիս, 1912, էջ 186:
⁴⁷ Նոյն տեղը, էջ 107:
⁴⁸ Տե՛ս, օրինակ, նոյն տեղը, էջ 363:
⁴⁹ Տե՛ս նոյն տեղը, էջ 260:

Խոսրով, Պարզ.⁵⁰

Նարեկացի, Կուս.

ա.- Այլ 'ի քն բազմագեղ ներողութիւնդ
ցանկ ապաւինեալ՝ համարձակիմք մերձեալ 'ի
սպասաւորութիւն մարմնոյ եւ արեան Միածնի
քո: (էջ 38)

Ի թեւս պահպանութեան լայնատարած
բումդ մաղթանաց ապաւինելով՝ զձեռս մեր 'ի
սմա տարածեմք: (էջ 82)

բ.- Զսոյն դայս հայցեմք եւ հաւատամք լի-
նել . . . Եւ աներկբայ սրտիւք սկսանիմք 'ի
խնդրուածս: (էջ 40-41)

Եւ աներկբայ յուսով հաւատամք ապրիլ:
(էջ 82)

գ.- Որով եւ զկենդանեաց եւ զմեռելոց հայ-
ցեմք զիրկութիւն. նախ առաջին դայն խընդ-
րելով, զի անդատապարտ մնայցեմք սպա-
սաւորելով ահաւորացն: (էջ 41)

Թերեւս 'ի ձեռն գորեղ քոյին հայցուածոց
լիցի մեզ անդատապարտ համարձակութիւն
յատենի մեծ եւ ահաւոր սուրբ դատաւորին: (էջ
84)

Այս վարակումը իր հօր հանդէպ Գրիգորի տածած բարձր զգացումները կը պարզէ: Նաեւ չի՞
յայտներ թէ ան Ժ. դարու միւս հեղինակներուն պէս «արուեստական եւ գրբունակ» լեզու մը չի բա-
նեցնել: Իր լեզուն Եղիշէի եւ իր ընկերներուն խօսած ու գրած լեզուին եւ իր ժամանակակիցներու
ժարգոնին միջեւ կը կանգնի: Ե. դարու նրբութիւնները կը գտնենք Ներբողի մէջ. «Եւ որ բնակեցան
հակիցն հօր բարձրելոյ՝ էր անժամանակ. եւ որ յօղաւոր մարմնով 'ի քէն ծնաւ՝ սկիզբն ունի էու-
թեան նախ քան զարուեսակ», «իսկ գործոյ եւ ո՛չ փոքր ինչ ժամանակ հաստատեալ որոշեմ», եւ
այլն: Աւելի յաճախ կը հանդիպինք իր մօտ աշխարհաբարէն փոխառուած կերտութիւններու, ոճե-
րու, բառերու: Մեր ենթադրութեամբ այս նոր վարակումը կը բացատրուի քանի մը կէտերով. նախ
Գրիգոր կ'ուզէ ետ մղել իրմէ Դրասխանակերտցիի դպրոցին շարք մը այլանդակութիւնները.
երկրորդ՝ ան կը գերծանի Հելլենիստական դպրոցի նեղ սովորոյթներէն. երրորդ՝ իբրեւ սիրուն
մշակ, ան նոր ձեւ ու փայլք կու տայ հին օրինակներուն. եւ ի վերջոյ պիտի նշել պարզութեան այն
յորդորները, որ Անանիա Նարեկացի իրեն ուղղած է բանաւորապէս, եւ հայրը Խոսրով՝ իր գրու-
թիւններով:

Բերենք աշխարհաբարի կամ Ժ. դարու ժողովրդական խօսակցական լեզուի մի քանի օրինակ
Գրիգորի մօտ. «քումդ երանութեան բանագովութեան» (գլ. Ե.), «եւ 'ի ստեղծողէն քո եւ համայ-
նից հպատակօրէն ձեւով պաշտեցար» (գլ. ԺԹ.), «տեսաւորիչ» (ակրոստիքոս), «Ըստ . . . գրու-
թեան նամակի ձերում պատճենի» (յիշատակարան), եւ այլն:

Դասական գործածութենէն մասամբ ազատելով, Գրիգոր կիրառած է նաեւ նորաբանութիւններ:
Փոխանակ պարզ ու սովորական բառեր գործածելու, ան ստեղծ նորերը կը հնարէ: Ծանօթ ածական
մը, «դժուար», կու տայ «դժուարընդել» նորաբանութիւնը, որ աւելի արտայայտիչ է: «Ստեղծ»
բայական արմատով մեր հեղինակը կը շինէ «համաստեղծ», որ կը նշանակէ «հետը ստեղծուած»:
Մանաւանդ ան կը սիրէ շինել երեւոյթով պարզ, բայց գործածութեամբ սակաւագիւտ մակբայներ,
այսպէս, «կարօտաբար», «հպատակօրէն», եւ այլն: Ինչպէս կը նկատենք, որոշ բայեր նախամասնի-
կի յաւելումով կը հագնին նոր ձեւ, բայց չեն բերեր իմաստի աւելի նուրբ ճշգրտութիւն: Ինչո՞ւ,
օրինակ, «ծանուցանեմի» փոխարէն, Գրիգոր կը գործածէ «բացածանուցանեմ» ձեւը (յայտնի
դարձնել ինաստով), որ նորաբանութիւն մըն է: Ուրիշ պարագաներու, ճիշդ է, նախամասնիկաւոր
բառը պարզ ու սովորական բառէն առաւել նուրբ երանգ կ'արտայայտէ. այսպէս, «վերաշուեմ»,
«գերագգուեմ», «գերօրինակ» աւելի պերճախօս եւ սիրելի են հեղինակին համար քան իրենց
բայարմատները: Ուրեմն, Գր. Նարեկացի վարժութիւնը ունի մանուածապատ բառին, գիտուն եւ

⁵⁰ Իմա՝ Խոսրով Անձեւացի, Մեկնութիւն աղօթից պատարագին, Վենետիկ, 1869:

հազուադեպ երևույթով. այսպիսին են Ներբողի բաղադրեալ բառերը, անուն, բայ եւ ածական: Պէտք է ենթադրել, որ ան սուր հետաքրքրութիւն ունէր յոյն սովետական դպրոցի աւանդոյթներուն նկատմամբ:

Այստեղ տեղին եւ անհրաժեշտ է յիշատակել «Ներբող Աստուածածնի» բոլոր նորաբանութիւնները, ըլլան անոնք ԱՊԱՅներ, հազուադեպ բառեր թէ Գրիգորի կողմէ գուտ արուեստագիտական իմաստով օգտագործուած, ինչպիսին է «յօգաւոր»: Ակնկալելի է հոս գտնել որոշ չափի անստուգութիւններ: Իրօք ալ, հայագիտութեան ներկայ հանգրուանին չունինք, Գ. Ո. Հ. Լամպի «Patristic Greek Lexicon»-ի ընդարձակ տարողութեամբ գիրքեր. յետոյ Հայկագեան Լեզուի Նոր Բառգիրքը, թէեւ շատ օգտակար, բայց ունի արդէն մօտ մէկուկէս դարու կեանք: Երբ, բառի մը տակ այն կը պարունակէ մեր ներբողէն հաստուած մը միայն, զայն կը նշենք՝ առանց սակայն ԱՊԱՅներուն մասին շուտ կարծիք տալու:

Ահաւասիկ ուրեմն ցանկը⁵¹. ամլածին (74, ժԲ., 6), ամրակառոյց (82, ԻԴ., 18), անամանակ (78, ժԼ., 20), անայլայլակ (78, ժԼ., 16), անայլայլական (78, ժԼ., 4-5), անիծապարտ (77, ժԷ., 12), անհուպ (76, ժԴ., 13), անձնատոյն (74, թ., 5-6), անձրեւածիր (77, ժԷ., 6), անձառաչնորհ (78, ժԹ., 13), աննիրհելի (78, ժԼ., 1), անպարտակիր (78, ժԼ., 19), անսայթաքելի (85, յիշատակարան, 11), անփորձական (80, ԻԱ., 5-6), աստուածագագիկ (75, ժԲ., 11), աստուածափայլ (84, ակրոստիքոս 6, 21), ասրաբոյս (74, թ., 8), արագումն (78, ժԹ., 6), արարչաւանդ (79, ժԹ., 19-20), արարչընկալ (71, Դ., 1), արծաթափայլ (76, ժԵ., 16-17), արձանունակ (72, Դ., 8), արիւսակից (72, Դ., 23-24). բազմագովեստ (81, ԻԲ., 27), բանագովութիւն (72, Ե., 2), բանահիւս (79, Ի., 2), բացածանուցանեմ (76, ժԵ., 10-11), բեղնաւորեմ (74, ժ., 3), բնակակիր (73, Լ., 11), բոսորաբուլիս (81, ԻԲ., 16). գեղապճնեալ 82, ժԵ., 17-18), գեղմնաբարձ (74, թ., 8), գերագուեմ (73, Է., 5), գերահռչակեմ (77, ժԷ., 15-16), գերօրինակ (79, Ի., 7), դժուարընդել (74, թ., 2). երգագրութիւն (84, ակր. 6, 7), երկնահանձար (81, ԻԳ., 8), երկնիչ (78, ժԼ., 20), երկնուղէշ (72, Դ., 21), երկրալիւր (72, Դ., 23), եղարան (72, Ե., 6). ըղձականութիւն (71, Գ., 9-10), երկրալիւր (72, Դ., 23), եղարան (72, Ե., 6). ըղձականութիւն (71, Գ., 9-10), ըղձաձայնութիւն (69, Ա., 3), ընդդիմող (82, ԻԴ., 12), ընտրական (73, Լ., 7), ընտրելական (79, Ի., 1-2). Լայնածիգ (70, Ա., 21), Լայնատարր (72, ժԴ., 9), Լուսակերտ (72, Դ., 25), Լուսանիւթ (78, ժԼ., 12), Լուսարիի (78, ժԹ., 8-9), Լուսափառ (84, յիշ., 7), Լրականութիւն (72, Ե., 8). Խաչունակ (79, Ի., 5-6), Խնայական (78, ժԹ., 3). Ծասքումն (79, Ի., 10). կաթնածիր (75, ժԳ., 7), կաթնամատոյց (72, Դ., 26), կարօտաբար (73, Լ., 2-3), կենցաղակից (80, Ի., 22), կշորդեմ (78, ժԼ., 6), կցորդակցութիւն (74, թ., 3). համազարմ (77, ժԶ., 3), համաօտագիծ (85, յիշ., 14), համաստեղծ (73, Լ., 11), հասարակածին (80, Ի., 19), հասարակաշէն (75, ժԴ., 14), հոգեշունչ (75, ժԴ., 4-5), հոգիագրիկ (73, Զ., 8), հպատակօրէն (78, ժԹ., 14), հրապարիակ (82, ԻԴ., 12), ճշգրտապատում (82, ԻԴ., 15-16), ճշմարտաճառ (77, ժԷ., 9). մակար գիծ (78, ժԼ., 2), մահակիր (79, Ի., 6), մայրօրինակ (78, ժԹ., 15), մաքրագարդ (82, ԻԴ., 11), միատեակ (74, թ., 4), մշտաչարչար (74, թ., 5), մտազանգուած (74, ժԱ., 4), մրաչար (84, ակր. 6, 10), մրրկածուի (79, ժԹ., 34). յառաջալուի (79, Ի., 3), յեղանակեմ (73, Է., 4), յօղաւոր (72, Ե., 16). նմանատիպ (80, Ի., 25), նմանացեղ (77, ժԶ., 3), նշուլափայլ (76, ժԵ., 19). շնորհայտ (77, ժԷ., 3-4), շնորհածիր (84, յիշ., 1), շնորհանորդ (81, ԻԳ., 5), շնորհընկալ (78, ժԼ., 18-19), շուշանական (79, ժԹ., 22). պայծառափառ (81, ԻԳ., 7), պատկանագիր (70, Բ., 5), պատկանակիր (78, ժԼ., 5), պատուաբանեմ (71, Դ., 6-7), պարասքօղեմ (76, ժԵ., 15), պիտանական (81, ԻԳ., 9), պճնայօրէն (82, ԻԴ., 10-11). սկզբնաշուլի (82, ԻԵ., 4), սկզբնարար (75, ժԲ., 12), ստեւագիտակ (74, թ., 8), ստորաստեղծական (81, ԻԴ., 4), սքանչացուցանեմ (71, Դ., 7-8), սքանչելարուեստ (73, Է., 2), սքողումն (72, Ե., 8-9). վեհական (83, ակր. 1, 2), վերանկարեմ (84, ակր. 6., 5), վերաչուեմ (73, Զ., 5), վերնաթուիչ (70, 1, 14). տե սաւորիչ (83, ակր. 1, 4), տիրակիր (71, Գ., 11-12), տիրապատուաստ (81, ԻԳ., 8), տնկասաղարի

⁵¹ Առաջին թիւը Նարեկացի, 1827ի էջը կը ցուցնէ. երկրորդը՝ գլուխը. վերջը կու տանք տողաթիւը տուեալ գլխուն մէջ:

(72, Ե., 5). ցանկ արկանեմ (72, Ե., 9). քաղցրապտուղ (77, ժԷ., 4-5), քառընթաց (79, Ի., 10). օրհնառաք (70, Բ., 14-15, 71, Գ., 3):

Առանձին ուշադրութեան արժանի է նաեւ Գրիգորի ներբողի մետրական (չափական) արուեստը: Պէտք է մատնանշել, նախ, որ Ռոմանոս Երգեցողի եւ Մելիտոն Սարտացիի երկերուն պէս, մեր ներբողը հնարաւոր է տողատել, յատկապէս շեշտելու համար ոճի եւ յանգերու խաղերը: Անշուշտ, առաջին ակնարկով, տողի (կամ ոտանաւորի) իրողութիւնը շատ հիմնուած չի թուիր. «Ներբող Աստուածածնի» ձեռագիրները եւ հրատարակութիւնները զայն կ'անգիտանան: Սակայն այն կը հաստատեն բոլոր մետրական սխեմաներուն հասարակաց երկու առանձնայատկութիւններ. մէկ կողմէ, Նարեկացիի մօտ տարբեր տիպարի անդամներու (= միշտ խճճ) թիւը չի հասնիր անդամներու ամբողջ թուին. միւս կողմէ, իւրաքանչիւր գլխու (կամ տան) մէջ, շարադասութեան յօքերը, իմաստային դադարները մօտաւորապէս կը զուգադիպին տոյն անդամներու վերջաւորութեան հետ: Նկատի ունենալու համար այս պարագան, պէտք է գլուխներուն մէջ երեւան բերել թէ՛ բաժանումներ եւ թէ՛ ենթաբաժանումներ, որոշուած կարելի եղած ստուգութեամբ, բայց որոնց գոյութիւնը անժխտելի է:

1891 թուականին Ա. Բահաթրեան նոյն նկատողութիւնը կ'ընէր⁵²: Դիտելով հնգավանկ անդամներու յորդութիւնը, զանազան տողակարգութեամբ կրկնութիւնները եւ որոշ հատուածներու գրեթէ համաչափ քերթուածը, ան ցոյց կու տար որ Նարեկացիի աղօթքները, ներբողներն ու գանձերը տաղաչափութիւն են, ինչպէս կը համարուին, սովորաբար, իր տաղերը: Այլեւ կարելի է մակաբերել, կ'ըսէ բանասէրը, որ Գրիգոր իր մանր երգերը յարմարեցուցած ըլլայ որեւէ երաժշտական եղանակի. իսկ «աղօթքները հաւանական է թէ ընթերցանուած էին որեւէ եղանակաւոր ձայնիւ այնքան ազատութեամբ, ինչքան որ նոցա աղօթական եւ տաղաչափական ազատ պայմանները կը ներէին»⁵³: Մեր կարծիքով մեր ներբողեանն ալ նոյն ձակատագրին ենթարկուեցաւ դարերու ընթացքին: Եւ չենք վարանիր զայն բաղադրելու «կացուրդին» կամ «կաւնդակին» (ΧΟΝΤΑΚΙΟΝ) հետ, որու սեռը ծանօթ էր հայերուն Եզրաս Անգեղացիի օրէն իսկ, Զ. դարուն⁵⁴: Այս երևույթը զարմանալի չէ. արդէն է. դարուն, հայ կրօնական բանաստեղծութեան մէջ աչքի կը զարնէ կոնդակիտի ուշագրաւ օրինակ մը՝ Կոմիտաս Աղցեցի կաթողիկոսի «Անձինք նուիրեալքը», որ Ռոմանոս Երգեցողի հիմները կը յիշեցնէ:

Այժմ անցնինք ներբողի «ոտանաւորի» քննութեան: Գրիգորի ոտանաւորը կրնայ բաղկացած ըլլալ 1, շատ յաճախ 2, երբեմն եւ 3 կամ 4 անդամներէ, ինչպէս ժԼ. գլխու թ. 2 ոտանաւորը, որ է սՍՍ/սՍՍ/սՍՍ տիպի կամ յաջորդող գլխու «եւ» սկսող ոտանաւորներէն շատերը: Գլուխ մը ոտանաւորներու տրոհելու համար, հարկ է քննութեան առարկայ դարձնել երեք բան. իմաստային դադարները, անդամներու նոյնութիւնը կամ համաչափութիւնը՝ մետրական իմաստով, վերջապէս թերեւս յանգը:

Կը պատահի որ տուեալ անդամի մը անմիջապէս հետեւի ուրիշ մը՝ նոյն կառոյցով. սՍՍ· սՍՍ անդամը երկիցս կը կրկնուի, երկու առիթով, ժԼ. գլխուն մէջ եւ մէկ անգամ ԻԳ. գլխուն մէջ. իսկ սՍՍՍՍՍՍՍ անդամը՝ երկու անգամ նոյն ժԼ. գլխուն մէջ: Երբեք չենք տեսներ որ զոյգ մը ոչ նման անդամներ կրկնուին երկրորդ անգամ, նոյնատիպ ոտանաւորներ չինելու համար:

Յանգը առ հասարակ յաճախադէպ է այս նոյնակառոյց անդամներուն կամ ոտանաւորներուն մէջ: Այսպէս ժԼ. գլուխը.

Մատեան մեծութեան շնորհիւ նկարեալ.
Նամակ ընտրութեան բանիւք բարդեցեալ.
(էջ 78)

Հայկական տասնավանկն է, որ է առանց հատածի եւ կը բաղկանայ երկու հաւասար անդամներէ, 5 + 5 վանկերով (եամբ + անապետ, 2 + 3 կամ 3 + 2): ԻԳ. գլխու համանման ոտանաւորը աւելի կատարեալ է.

⁵² Տե՛ս Ա. Բահաթրեան, Հին հայոց տաղաչափութեան արուեստը, Երեւան, 1984, էջ 104-109.
⁵³ Նոյն տեղը, էջ 107:
⁵⁴ Տե՛ս Ն. Կ. Թահմիզեան, Գրիգոր Նարեկացիի եւ հայ երաժշտութիւնը Ե.-ԺԵ. դդ., Երեւան, 1985, էջ 24:

Պսակ կուսույթեան մաքուր հարսնութեան.
Պսակ ընտրութեան անփորձ գովութեան.
(էջ 81)

Հետեւեալ օրինակը, ՍՍՍՍՍՍՍ տիպի, կը կազմէ դասական տասներկուվանկանին որ կը հա՛մախմբէ 4 անապետս կամ 3 եամբական բարդ ոտք⁵⁵: Յանգի ոչ մէկ խաղ նշմարելի է հոս.

Իսկուհի երկնային կենդանեաց գաւառին.
Մասնակից շնորհընկալ հայրական գթութեան.
(էջ 78, գլ. ԺԸ.)

բայց, պատեհ առիթին, անոնց յորդուծիւնը այնքան ակներեւ է որ կը յիշենք Պրոկոպի բանաստեղծական ճառերու յանգաւոր անդամները: Այս կերպ օրինակներ բազմաթիւ են Գրիգորի մօտ, եւ մի քանին տեսանք վերը:

Գալով կշռոյթին, չենք գտներ ոտանաւորներուն մէջ միօրինակութեան յատուկ ձգտում մը: Բացի երբ Գրիգոր կը յիշէ հայ շարականներու ներդաշնակ չափը: Այսպէս, օրինակ, 4-րդ գլխու վերջին հատուածը իր միակերպութեամբ եւ ինչ-որ պատկերներով կը նմանի Ծննդեան կանոնին եւ դեռ շատ ուրիշներու:

Վերջապէս նշենք որ որոշ գլուխներ կանոնաւոր կարգի մը կը հետեւին: Առաջին նախադասութիւնը կը սկսի յորդորիչ խօսքով մը՝ «խնդա՛ եւ ուրախ լեր» (գլ. Ե., Զ.), «ներբողեալ ես» (գլ. Է.), եւ այլն, որ գալիք զարգացումը կը պատրաստէ, ապա «արդ» (գլ. Ե.), «ուստի» (գլ. Զ., Ը., Թ.), «որում» (գլ. Է.), եւ այլն, մակբայներէն մին կը բանայ եզրակացութիւնը, որ յանկերգով մը խօսքը կ'ուղղէ Աստուածածնին: Այսպիսով, «ներբող Աստուածածնին» յօրինուած է լաւ դասաւորուած գլուխներով, որոնք առաւելապէս կը ստեղծեն կրկնումի եւ չափի տպաւորութիւն: Այս կարգը երբեմն մէկ գլխու մը ծիրէն դուրս կ'անցնի. Թ., Ժ., ԺԱ. գլուխներուն սկզբնաւորութիւնները ունին մետրական, շարադասական եւ իմաստային միեւնոյն կառոյցը.

Խրախացի՛ր / յաւէտ հրճուանօք / բերկրեալդ ՚ի կանայս.
Ս Ս Ս / Ս / Ս Ս / Ս Ս / Ս Ս Ս
(էջ 74)

Խրախացի՛ր / համայն տարփանօք / բերկրեալդ ՚ի կանայս.
Ս Ս Ս / Ս / Ս Ս / Ս Ս / Ս Ս
(նոյն տեղը)

Խրախացի՛ր / անբաւ բերկրանօք / հարսն լուսոյ...:
Ս Ս Ս / Ս / Ս Ս / Ս / Ս
(նոյն տեղը)

Ներբողազիր Գրիգորը չ'որդեգրեր նեղ կաղապար մը, որ իրեն իբրեւ մետր ծառայէր եւ որուն իմ խօսքը անգաղար կառչած մնար: Գիտենք որ հայկական մետրը իր ամբողջական ծաղկումը ունեցաւ Ներսէս Ծնորհալիի օրով: Իսկ Մեսրոպ Մաշտոցի, Յովհան Մանդակունիի, Մովսէս Խորենացիի, Կաղանկատուացիի, Դաւթակ Գրիգորի, աւելի ուշ Գրիգոր Նարեկացիի եւ Գրիգոր Մազիստրոսի՝

⁵⁵ Գրիգորի ԺԸ. գլուխը միայն տասնավանկանի եւ տասներկուվանկանի ոտանաւորներ չի բովանդակեր: Հոս առկա են նաեւ ծանօթ կառոյցի ուրիշ անդամներ, այսպէս հետեւեալ անապետեան ոտանաւորը, ՍՍՍ/ՍՍՍՍ ((2+3) + (3+3)), որուն սկիզբի եամբը նկատենք: Առաջին անգամ այն գործածուած է նոյն հեղինակի տաղերուն մէջ, հրատ. Ա. Գեղեկեան, էջ 113. «Երկինքն ՚ի յերկիրս / եւ երկիրս ՚ի յերկինքն, // Վայրէջք ՚ի խոնարհ / եւ վերելք ՚ի բարձունս. // Երկին նոր յերկինս լոյս արփի՛ / ազարդեալ, Վերին աւետիքն ՚ի յերկիր ծաւալին»: Չայն կը վերագտնենք ՍՍՍ/ՍՍՍ/ՍՍՍ ((5) + (5) + (5)) տիպին, տասնավանկին կազմութիւնը ունի, միայն թէ ան 5 վանկ աւելի է, ինչ որ զայն առաւել ծանր ու լուրջ կը դարձնէ: Իր գլխաւոր շեշտերը 5-րդ, 10-րդ եւ 15-րդ վանկերուն վրայ են: Այս չափը տես «Ողբերգութեան մատեանի» մէջ: Գրիգոր Նարեկացիի եւ Ներսէս Ծնորհալիի գայն օգտագործած են բազմաթիւ անգամներ, բայց հիններ կարծես անգտնած են զայն յօգուտ «հայրեն» կոչուած ոտանաւորին, նոյնպէս 15 վանկանի: Ի վերջո՛ւ ուրիշ ոտանաւորներ, ինչպէս ԺԸ. գլխու ՍՍՍՍ/ՍՍՍՍ, քիչ մը տարօրինակ կը թուին:

մօտ՝ մետրի եւ յանգի տարրեր միայն կրնանք տեսնել⁵⁶: Հասկնալի է, որ Գրիգոր այս ներբողին մէջ մանաւանդ կը կառուցէ իր նախադասութիւնը հակադիր եւ զուգահեռական անդամներով, տրամաբանական կապը կ'ամրացնէ շատ ճոխ մասնիկներով, եւ տեքստի խորքին կը դնէ՝ եւալ դերբայներ, -աք եւ -ար վերջացող բայեր, ի սեռականով կամ վերացական -ութիւն անուններ՝ տան յանգն ու երաժշտականութիւնը շեշտելու համար:

Հետաքրքրական է այս տեսանկիւնէն կարդալ ԺԴ. գլխու «որ դամենայնի եւ ամենեցուն պսակեալն...» սկսող ոտանաւորները, որոնք կը կազմեն երկեակ խումբեր, երկու հակադիր անդամներով «երկտող եաններ»: Այստեղ կը գտնենք հետքեր հնգավանկ ոտքերով խառն ոտանաւորէն, որ յաճախադէպ է Գրիգորի մօտ, իր գանձերուն, ներբողներուն եւ «Ողբերգութեան մատեանի» մէջ: Հնգավանկ ոտքերը զուգուած են 3, 4, 6 կամ նոյնիսկ 7 վանկանի ոտանաւորներու հետ⁵⁷: Այսպիսին է ԺԷ. գլխու հետեւեալ քաղուածքը.

Ի մարդկային զարմէ / հրեշտակ երկնային. (6 + 5)
Յեղծականաց սեռիցս / անմահ սերովբէ. (7 + 5)
Ի հողային նիւթոյ / ոսկի սոփերայ. (6 + 5)
(էջ 77)

Հնգավանկ անդամի այլ գործածութիւններ.

Գլ. 10 Յաւոյ անիծից / արմատ օրհնութեան.
Հօրն աղամայ / որդի բերկրութեան:
(էջ 74)

Գլ. 25 Ուստի արժանասցուք / ընդունել / մասն փրկութեան
Յաւուր գալստեան / մեծի յայտնութեան
Փառաց անեղծի
Փրկչին անմահի,
Քումդ միածնի,
Միոյն Աստուծոյ,
Տեառն Յիսուսի
(էջ 82)

Ակր. 6 Ընծայեալ մարմնոյս / զմրաշարս գիծ
Եւ զգայական շնչոյս / զպատկեր բանիս:
(էջ 84)

Յիշ. Մտրակեալ / յընթացս սորա / ասպարիսի
Ջըրթունս գրչիս,
Անշունչ խօսողիս,
Անքայլ ընթացողիս,
Անձայն հնչողիս,
Անդուլ պատմողիս,
Եւ անսայթաքելի քարոզչիս:
(էջ 84-85)

Ի՞նչ. գլուխը ունի յատկապէս ԺԷ. կառոյցը եւ 4, 5 կամ 6 վանկանի շատ անդամներ: Պէտք է նըշմարել, որ իւրաքանչիւր անդամ, շատ սուղ՝ կազմութեամբ, կը պարունակէ մինչեւ երկու շաղկապ խնամքով ընտրուած: Յայտնի է թէ ինչ հանճարեղութեամբ բանաստեղծը իր միտքը կը զարգացնէ անդամէ անդամ, ապա տողէ տող, օգտագործելով տարբեր մասնիկներ, որոնք երբեք թարմատարի տպաւորութիւն չեն տար:

⁵⁶ Տե՛ս Գ. Ա. Յակոբեան, Ծարականների ժանրը հայ միջնադարեան գրականութեան մէջ Ե.-ԺԵ. դ., Երեւան, 1980, էջ 246:

⁵⁷ Ա. Բահաթրեան (նշ. աշխ., էջ 42-65) ցոյց կու տայ որ հայերէնի մէջ կան սուղ եւ երկար անդամներ, որոնք կը փոխարինեն Հ. Բագրատունիի սուղ եւ երկար վանկերը, այնպէս որ երբեմն վանկ մը կ'անհետի կամ կ'աւելցուի պարագային համաձայն: Ծարականները կամ նարեկեան ոտանաւորը հմտօրէն կարդալու համար, այս երեւոյթը նկատի պիտի աւանդէ:

- Բայց մարմնացաւ, / որքան մարդացաւ.
- Նոյն եւ յայտնեցաւ, / ըստ որում ծանուցաւ.
- Աւետարանեցաւ, / ուստի փառատրեցաւ.
- Իսկ մաքրեցաւ, / որպէս երգեցաւ.
- Իսկ մկրտեցաւ, / որ եւ վկայեցաւ.
- Նոյն իսկ պատմեցաւ, / որպէս ճառեցաւ.
- Իսկ տնանկացաւ, / որով ճոխացաւ.
- ...

(էջ 80)

Ապա յայտնի է որ, հայերէնի մէջ շեշտը մեծ մասամբ բառի վերջին վանկին վրայ կը դրուի (օքսիտոն): Բառի բաղաձայնային հերթագայութիւն առնող բառերէն, հայ բառը գրեթէ երբեք չեշտ չի կրեր իր նախավերջին վանկին վրայ: Ուստի, պարոքսիտոններ ստեղծելու համար, Գրիգոր տուեալ օքսիտոնին վրայ կ'աւելցնէ յօջ մը կամ իր շեշտը նախընթաց բառին վրայ անցնող մասնիկ մը: Այսպէս է որ, Բ. գլխուն մէջ, արան գոյականները, «մարմնարան», «ճեմարան», . . . եւ անդամներուն մէջ համաչափ կերպով իրենց համապատասխանող բառերը, ինչպէս «տաղաւար», «օրինակ», . . . կը դառնան ն որոշիչ յօջով պարոքսիտոններ. «մարմնարան», «ճեմարան», «նպատակն», եւ այլն: Բայց այս միջոցը սահմանափակ է, եւ Գրիգոր զայն զգուշօրէն կը գործածէ: Գրեթէ միշտ, անդամները վերջին վանկին վրայ կը կրեն շեշտը: Պարոքսիտոն վերջաւորութեամբ անդամ մը կը նշմարենք ԺԳ. գլխու քրիստոսաբանական հետեւեալ արտայայտութեան մէջ. «. . . այլ եւ ընկղմեցաւ յանապական անօսը հուծիւնն մարմնոյն վերբերումն» (էջ 75):

Պէտք է եզրակացնել: Մենք այստեղ ուրուագծել միայն կրցանք Գրիգորի մի քանի մետրական սկզբունքները: Պարզ է որ այս կարճ ներբողեանը բանաստեղծական բոլոր հնարները պիտի չհայթայթէր բերրի բանաստեղծին: Բայց ան չի վարանիր, եւ գրական սեռին ամէն կարելիութիւնները իր օգտին կը դարձնէ: Հապա կը տեսնենք որ, առաջին երգեցողներուն նման, ան չէ մոռցած իր ճարտասանական ուսմունքը՝ ուր եւ Սոփեստներու ազդեցութիւնը շատ որոշ է: Զայն կը նուաճէ եւ կը գործածէ աւելի նոր մակարդակներու վրայ:

Արդիւնքը: Կըռոյթի եւ գրութեան այս կատարեալ համաձայնութիւնը՝ որ հայ բանաստեղծութիւնը դժուար թէ ճանչցած ըլլար իրմէ առաջ: Թերեւս Գրիգորի իրերեւ օրինակ ծառայած է ինչ-որ լի. . .⁵⁸: Ոտանաւոր ներբողեանի մեծ վարպետը ինքն է հայ մատենագրութեան մէջ (գոնէ ներսէս Շնորհալիէն առաջ): Երեւոյթներէն չխաբուինք: Գրիգորի ազատ, բնական եւ կշռութաւոր նախադասութիւնները երկար աշխատանքի մը ստեղծագործութիւններն են: Հակառակ մի քանի անկանոնութիւններու, այս ներբողը նրբօրէն տաշուած է եւ դուրը կը բանայ «Մատեանի» հրաշագործ ծովանոց առջեւ:

(Շարունակելի)

ԹԱՄԱՐ ՏԱՄՆԱՊԵՏԵԱՆ

⁵⁸ Հակառակ J. Grosdidier de Matonsի գեղեցիկ հաստատումներուն (տե՛ս *Romanos le Mélode et les origines de la poésie religieuse à Byzance*. Préface de P. Lemerle, Paris, 1977), Դ. դարու ասորի հեղինակներու եւ Յակոբ Արճեցիի աղբյուրները Ռոմանոս Երզնկացի վրայ այսօր ընդունուած է (A. de Halleux, *Hellénisme et syrianité de Romanos le Mélo*, «Revue d'histoire ecclésiastique», LXXIII, 3-4 (1978), p. 632-641; տե՛ս R. Murray, *The characteristics of the earliest syriac christianity, East of Byzantium, Syria and Armenia in the formative period*, editors N. G. Garsoian, T. F. Matthews and R. W. Thomson, Washington, 1982, p. 3-16): Իր կարգին, ասորական գեղարուեստական արձակը չէ ներշնչուած միթէ Միլիտոն Սարտացիի գատական ճառէն, որուն բնագիրը թերեւս ասորերէն էր (տե՛ս E. Wellesz, *Melito's homily on the Passion: an investigation into the sources of byzantine hymnography*, «Journal of theological studies», XLIV (1943), p. 41-52; P. Kahle, *Was Melito's homily on the Passion originally written in syriac*, *ibid.*, p. 52-56): Գալով Գրիգորին, մեր այս ուսումնասիրութեան մէջ կը կարծենք որ ան կրած է մանաւանդ յունական ազդեցութիւն: Ասորականը փոքր կ'երեւի բաղադասաբար յոյն ոճաբանութեան ընդարձակ տուեալներուն: Արդեօք Գրիգոր ասորերէն գիտէ՞ր. ոչ մէկ պատճառ ունինք այդ հաստատելու: Իրականին մէջ, հայերը քիչ ատեն կառչած մնացին սեմական արժէքներու, որոնք սկարացան Դ. դարէն առիւն: Ասորի հայերը իրենց թարգմանութիւններով ծանօթ եղած են իրեն, բայց խորունկ ազդեցութեան մը հետքերը չենք ընդհամարեք:

ԼԱՏԻՆ ԲԱՌՔ, ՅՈՒՆԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆՔ, ՅՈՅՆ ԲԱՌՔ ՅԱԳԱԹԱՆԳԵՂ¹ (Նորայր Ն. Բիւզանդացու անտիպներից)

ԼԱՏԻՆ ԲԱՌՔ

Աւգոստական, 655 (Կորիւն), 656:

Լեզէոն (հետեւակ զաւրուս Հայոց), 129. աստի յայտ է, թէ թարգմանութիւն է Ագաթանգեղոս տե՛ս եւ ի Բիւզանդ «սատրապը Հայոց» (79, 90) եւ «Մուշեղ ստրատելատ Հայոց Մեծաց» (Ն, Բ, 189):

Կայսր, 42, 48, 106, 112, 124, 652, 653, 654, 655, 656: Կայսերական, 47. կայսերական, 48 երիցս:

Կանթեղ, 155 երկիցս, 570, 603 (լատ. *candela*, տե՛ս ի Կիտրէ² *chandelle*): Եփր., Մեկն. Դատ., 331:

Կոմս, 42 (Բիւզ. . . .):

Պաղատն, 651. Բիւզ. «կայսերական պալատն», 54, 55, 79, 90:

Տարեռն^o 26: «Քաղաքն կեսարացոց, զոր ըստ հայերէն լեզուին Մաթաք կոչեն», 598. Դիգուան, 612:

ՅՈՒՆԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆՔ ՅԱԳԱԹԱՆԳԵՂ

Ստացուածք, այսինքն «ստեղծուածք, արարածք», 52, 63 (Բիւզ., 175). ստեղծուածք = «ստացուածք» (Վկ. Ակիփս., 92 եւ 200 ըստ 2, իսկ տպ. ստեղծուածք), այսպէս եւ նորափառ = սնափառ: Յն. *κτῆμα* է «propriété, bien, ce qu'on a acquis, ce qu'on possède» (Alex., 820a) եւ *κτήσις* է «acquisition, possession», եւ «ce qu'on possède, bien, fortune» (*ib. b.*). արմատն է *κτάομαι* «acquérir, gagner, obtenir, ստանալ» (819b-c): Իսկ *ktisis* նշ. «fondation, établissement, construction, structure, շինուած, դաստակերտ» եւ եկեղեցական լեզուով «création», եւ «créature». նոյնպէս *ktisma* նշ. «bâtiment, établissement», եւ եկեղեցական լեզուով «créature» (Alex., 820c). արմատն է *ktizo* «bâti, construire, շինել» եւ եկեղեցական լեզուով «créer, ստեղծանել» (Alex., 820b): Թուի թէ Հայ-թարգմանիչն այլ ընդ այլոյ առեալ են զբառսը՝ չընելով միտ զանազանութեան ուղղագրութեանցն: Ստացուածք (Յուդիթ, Թ, 17. ԺԶ, 17):

Երեսփ, այսինքն «աչք». «Զորոյ անցանել զամենադէտ (տպ. զամենադէտ) երեսաւքն անհնար է» (215), այսինքն «զամենատես աչօքն» ասէ Հիկղ. յամենագէտ: Յն. *opsis* յեզականն նշ. «vue, l'action de voir ou le sens de la vue, տեսանելն, տեսութիւն», եւ *aspect, mine, apparence*, եւ «face, figure, visage, երեսք, դէմք». իսկ ի յօգնականն *opsis* նշ. «les yeux աչք, տեսանելիք». եւ ահա յայս միտս ասի յԱգաթանգեղ եւ այլ ուր երեսփ (Alex., 1026բ). «Զերեսսն այսր անդր տանէին բերէին» (Վարք Անտոնի, 68). «Քուն հատաւ յերեսաց իմոց» (Ա Մկր., 2, 10):

Երեսփ այսինքն «անձն». «Զթիւ Երրորդութեան երեսացն ուսուցանել Առաքելոցն» (464), նոյնպէս եւ ի Հիկղ. ուր կան եւ այլ վկայութիւնք: Յն. *prósopon* նշ. «visage, face, figure, երեսք,

¹ Այս անտիպը Նորայրի դիւանում է՝ Թղթ. 8:գօ, 34:1-22, Վաւ. 34:2, դիւանի նիւթերի մեր ցանկի թ. 666 («Բագմավեպ», 1983, 1-4, էջ 62-97): Գրուած է փոքրիկ թերթերի վրայ. առաջին նշումները վերնազրուած են «Ագաթանգեղոս. Լատին բառք», 2 էջ. էջ 3-4՝ մեծ որոշիչով եւ որոշեալով կազմուած բառակապակցութիւններ. էջ 5-11՝ «Յունաբանութիւնք յԱգաթ.» էջ 12-15՝ «Յոյն բառք յԱգաթանգեղ». ուստի տրուած վերնազրուած մեզանից է: Եղածն աւելի շատ նշումներ են, քան աւարտուն եւ հետեւողական աշխատանք: Մարտիրոս Միմանեան:

² Նկատի ունի Émile Littré-ի հանրածանօթ ֆրանսերէն բացատրական բառարանը (ՄՄ):